

MUZIČKI ŽIVOT U SARAJEVU 1878—1918.

Četiri decenije koje su prethodile stupanju Bosne i Hercegovine u prvu državnu zajednicu jugoslovenskih naroda značile su u mnogo čemu prekretnicu u kulturnom razvitku njenog glavnog grada. Austrougarski upravljači su, svjesno i sistematski, ulagali znatne napore da orijentišu taj razvitak u pravcu koji će Sarajevu u tom vremenskom razdoblju sve više davati obilježja, karakteristična i za druge provincijske kulturne centre u Dvojnoj monarhiji. Posmatrano u svjetlu brojnih podataka koje o tome pružaju istorijski izvori iz toga vremena, takvo usmjeravanje kulturnog razvitka Sarajeva nije možda ni na jednom području vidljivo u tolikoj mjeri kao što je to u kulturno-zabavnom životu, muzičkom u prvom redu.

Najpouzdaniji izvor za praćenje kulturno-zabavnog života u Sarajevu pod austrougarskom upravom je sarajevska štampa iz toga vremena, dnevna i periodična. Ona je u kraćim ili dužim napisima registrovala bezmalo sve što se dogodilo u kulturno-zabavnom životu glavnog grada Bosne i Hercegovine, »zemaljskog glavnog grada«, u pomenutom vremenskom razdoblju od četiri decenije. Pored napisa o pozorišnim predstavama i pozorištu uopšte,¹ veoma istaknuto mjesto na stranicama sarajevske štampe iz toga vremena imaju, kad je riječ o oblasti kulture i umjetnosti, brojni napisi o koncertima (orkestarskim, horskim i solističkim) i organizovanju raznih vidova muzičkih aktivnosti. A ta činjenica svakako na određen način govori o tome šta je muzika značila u kulturno-zabavnom životu Sarajeva pod austrougarskom upravom.

Nema nikakve sumnje da su počeci muzičkog života u Sarajevu u pomenutom vremenskom razdoblju vezani za doseljenički elemenat koji je poslije 1878. godine počeo dolaziti u sve većem broju na okupirano područje. Očigledno je da je postojala potreba da se vojnom i civilnom aparatu okupacione uprave koji je došao u Bosnu i Hercegovinu iz krajeva sa razvijenijom kulturnom tradicijom stvore u novoj sredini kakvi-takvi uslovi za društveni i kulturni život, pa da se on i na taj način snažnije veže za službovanje na okupiranom po-

¹ O pozorišnom životu u Sarajevu pod austrougarskom upravom vidi opsežnu monografiju Josipa Lešića »Pozorišni život Sarajeva 1878—1918« (»Svjetlost«, Sarajevo 1973, edicija »Kulturno nasljeđe«)

dručju. Odatle vidljiva nastojanja da se ti uslovi i ostvare. Istina, postojali su i drugi razlozi koji su diktirali tu potrebu, ništa manje značajni od prvih. Politički smisao i jednih i drugih bio je sasvim evidentan. Ta nastojanja su ispoljavana u raznovrsnim oblicima.

U tom kontekstu posebno mjesto pripada organizovanju brojnih kućnih sijela koja su osamdesetih godina prošlog vijeka, a to će reći u prvim godinama austrougarskog upravljanja ovim krajevima, visoki dostojanstvenici nove uprave u Bosni i Hercegovini priređivali za veliki broj zvanica u primjetnom nastojanju da i na taj način uspostave bliži kontakt sa onim slojevima domorodačkog stanovništva do čije saradnje im je bilo naročito stalo.² Inspirisana sa samih režimskih vrhova, ovakva sijela, među kojima su naročito zapažena ona kod civilnog adlatusa barona Feodora Nikolića,³ bila su često ispunjena i kulturno-zabavnim programom,⁴ u čijem izvođenju su učestvovali gosti na sijelima — viši oficiri i činovnici ili pojedini članovi njihovih porodica. Mada nisu imala karakter javnih priredbi, ova kućna sijela su često bila registrovana u sarajevskoj režimskoj štampi, što, sa svoje strane, ukazuje na značaj koji su im pridavali njihovi organizatori.

² Todor Kruševac je ukazao na osnovnu svrhu održavanja pomenutih kućnih sijela, pripisujući lično Kalaju inicijativu za priređivanje tih sijela. »Za prvo Kalajevo vreme karakteristično je u ovom pogledu nastojanje pretstavnika režima da bogatije (»uglednije«) domaće slojeve po gradovima, naročito u Sarajevu, približi upravljačima i doseljenim strancima uopšte putem razvijanja društvenog života. Može se reći da su stranci bili dotad posve izdvojeni od domaćih i da su jedni sa drugima samo zvanično dolazili u dodir, pošto su čak i radnje deljene na »austrijske« i »bosanske«. Kalaj je već od prvih dana pokušao da ublaži oštrinu ove izolovanosti naredivši glavnim predstavnicima režima da pomoću zabavnih sela privlače bogatije građanske slojeve«. (Todor Kruševac: Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878—1918, Muzej grada Sarajeva, Sarajevo, 1960, str. 265)

³ »Za reprezentaciju režima u vidu ne samo poklona odnosno darova nego i raznih zabavnih priredbe trošio je silne novce civilni adlatus baron Nikolić, posednik velikih imanja u Banatu i Rumuniji koje je nasledio iza smrti kneza Mihaila. U njegovoj kući su od početka 1883. godine održavana jednom sedmično večernja sela sa pozorišnim komadom, pesmom i igrankom, izuzimajući vreme uz časni post kada je u zvaničnom listu objavljivano da se zbog toga neće držati«. (Ibidem, str. 265—266)

Kruševac konstatuje da se na sijelima kod barona Nikolića obično okupljalo 100 do 160 lica, te da je na jednom sijelu bilo čak 240 lica. »Nije samo Nikolić priređivao ova sela s političkim ciljevima nego su njemu sledovali i ostali visoki predstavnici režima, iako u manjoj meri. U raznim prilikama je pozivao na »poveće objede« poglavar Apel, zatim sekcionsšef Kučera, a u nekim prilikama i Kosta Herman. Od domaćih ljudi »zifafete« su priređivali gradonačelnik Mustafa-beg Fadilpašić i vladin savetnik Mehmed-beg Kapetanović a »sijelo sa igrankom« podnačelnik Dimitrije Jeftanović, u svojoj novoj prostranoj kući«. (Ibidem, str. 266)

⁴ Konstatovavši da je »sijelo u barona i baronice Nikolića« iskupilo »i sinoć lijep broj prijašnjih gostiju iz prvih ovdanjih krugova«, »Sarajevski List« u notici pod naslovom »Iz sarajevskog društva« piše: »Sinoć je domaćinski odbor za priređivanje ovijeh zabava otpočeo niz novih prikazivanja na naročito spremljenoj malenoj pozornici u glav-

Što se tiče javnih priredbi, zabilježenih u sarajevskoj štampi iz toga vremena, može se konstatovati da je Sarajevo poslije 1878. godine sve više postajalo interesantno mnogim preduzimljivim poslovnim ljudima koji su tu dovodili na gostovanje svoje pozorišne ili druge umjetničke ansamble. Najavljujući u julu 1881. godine dolazak jednog cirkusa u glavni grad Bosne i Hercegovine, zvanični list »Bosansko-hercegovačke novine« piše da »ovoga ljeta nije Sarajevo oskudno u raznijem zabavama«. »Pelivani, pozorište, čak i panorama kraj latinskog mosta, pak sad evo i orientalnog cirkusa Dimitrosa iz Makedonije«. ⁵ Isti list je najavio i gostovanje njemačkog pozorišta Hajnriha Spire sa predstavama, »među kojima će biti ozbiljnih društvenih komada, veselih igara, lakrdija i opereta iz prošle i najnovije pozorišne književnosti«. ⁶

Kao što je poznato, pozorište pod upravom Hajnriha Spire, koje je davalo predstave na njemačkom jeziku, zadržalo se duže u Sarajevu. Kakva je bila struktura publike koja je pohađala predstave toga pozorišta vidi se iz jednog napisa, objavljenog pod naslovom »Pozorište u Sarajevu«, u »Sarajevskom Listu« u novembru 1881. godine. »Kakva je posjeta? Dosta labava. Osim utorka i petka daju se predstave svaki dan, i pozorište za 350 osoba jedva ako je nedjeljom puno. Ostali dani su mahom slabo posjećeni. Ali kako i ne? Malena publika od austrougarskih trgovaca i radnika, ograničen broj oficira i činovnika, i dva-tri Španjolca, mučno mogu s dana u dan pohoditi predstave i tako reći izdržavati društvo. Bošnjake, koji se kad i kad zabune unutra, moremo izbrojati na prstima« — zaključuje »Sarajevski List«. ⁷ Iz onih prvih, doseljeničkih krugova se regrutovala i prva publika javnih muzičkih priredbi u Sarajevu.

noj prijemnoj dvorani. Ova malena pozornica, za koju je ovdanji slikar g. Niemeczek naslikao nekoliko veoma lijepe dekoracije, udešena je finim ukusom i spretno za prikazivanje pojedinih kratkih šaljivih komada i humorističkih predavanja. Sinoć je učinjen početak, koji je u svemu društvu izazvao veliko dopadanje. Gđca pl. Ciolich, ćerka generala Ciolicha i gg. konsul Müllen i nadporučnik Vukelić recitovahu sa ove pozornice nekoliko šaljivih prizora svak za sebe, te izazvahu srčan smijeh. Svojim talentima za komiku formalno su frapirali sve društvo. Pri kraju prikazala se sa pozornice bajna živa slika. Upravitelj gimnazije g. Jilly uz pratnju njemačkog kancela g. Christmanna na glasoviru lijepo je recitovao poznatu Schillerovu pjesmu »Alpski lovac« a pri kraju pjesme razgrnu se zavjesa na pozornici i predoči nam bajnu živu sliku potonjih riječi pjesnikovih. Baron Mollinary prikaza planinskog duha a šumski upravnik g. Hoffmann plahovitog lovca u prastarom divljačkom ruhu. Krasnoj slici i arangementu ovom divljaše se svako u društvu. U najboljem zadovoljstvu razidoše se gosti u sahat jedan sa ovoga odveć ugodnog sijela«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 1. III 1883, br. 24, str. 2, »Mali vjesnik«)

⁵ »Bosansko-hercegovačke novine«, Sarajevo, 14. VII 1881, br. 56, str. 3, »Mali vjesnik«

⁶ »Bosansko-hercegovačke novine«, Sarajevo, 23. VI 1881, br. 50, str. 2, »Mali vjesnik«

⁷ »Sarajevski List«, Sarajevo, 18. XI 1881, br. 108, str. 2—3, »Mali vjesnik«

Za održavanje javnih koncerata postojanje odgovarajuće dvorane je, razumije se, bilo jedan od neophodnih preduslova. Rješenje tog pitanja je nađeno u okviru zgrade oficirske kasine.⁸ Zabilježena u štampi najprije kao zgrada vojničkog naučnog društva u Sarajevu,⁹ oficirska kasina je služila, u stvari, za šire potrebe;¹⁰ pored ostalog, i kao predavačka tribina.¹¹ U dvorani oficirske kasine su održani i prvi javni koncerti u Sarajevu.¹² To su bili koncerti vojnih orkestara. Prvi koncert, održan u »dvorani nove kasine« 11. decembra 1881. godine, bio je u sarajevskoj štampi zabilježen kao »koncert spojenih vojničkih glazba ovdašnjih pješačkih pukovnija«.¹³

»Sarajevski List«, organ austrougarske okupacione uprave u Bosni i Hercegovini, ocijenio je održavanje ovog koncerta kao prvo-razredni događaj za Sarajevo. Izvještač lista nije propustio priliku da istakne kako se to veće iskupilo »u kasini sjajno društvo iz ovdašnjih viših i obrazovanih vojničkih i činovničkih krugova sa kitnjastim vijencem lijepoga spola. Na čelu sjajne publike bijahu Njih. Preuzvišenosti podmaršali baron Dahlen i Stransky i vrhovi činov-

⁸ Hamdija Kreševljaković tvrdi da je oficirska kasina osnovana »prvih dana iza odlaska baruna Filipovića« i da je ona »ubrzo postala središte društvenog života visokih vojnih i činovničkih krugova. Tu su se priredivale zabave, držala javna predavanja itd.« (Hamdija Kreševljaković: Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878—1918), Arhiv grada Sarajeva, Sarajevo, 1969, str. 18)

⁹ U notici pod naslovom »Nova zgrada vojničkog naučnog društva u Sarajevu« »Bosansko-hercegovačke novine« su pisale: »Poznato će biti čitaocima našeg lista, da je dao građevni poduzetnik g. Bucher saizdati o svome trošku velelepnu zgradu u ulici Franje Josipa, te ju je iz zahvalnosti prema državi poklonio ovd. vojničkom naučnom društvu. Ta je zgrada u glavnome bila još jesenas gotova. Sada se ipak živo iznutra urešuje velelepnom uresom i namještajem. Već sama zgrada po sebi rijesi naš grad, a njezin unutrašnji raspored i ures služiće danas sjutra ovd. časništvu i činovništvu kano divno zabavalište i kano mjesto međusobnog udruživanja i naučnog podučavanja. Okolo zgrade diže se divan i dosta veliki vrt zasađen raznovrsnim oplemenjenim drvećem i cvijećem.« (»Bosansko-hercegovačke novine«, Sarajevo, 31. III 1881, br. 26, str. 3, »Mali vjesnik«)

¹⁰ »Bosansko-hercegovačke novine« su objavile da je u oktobru 1880. godine »u ovdješnjoj oficirskoj Kasini« otvorena »izložba etnografskih slika gosp. Arsenovića«. »U njoj je izložena veoma zanimljiva i poučna zbirka narodnoga nošiva, krajeva i nakita u nacrtima i slikama iz raznih gornjih i južnih krajeva.« (»Bosansko-hercegovačke novine«, Sarajevo, 28. X 1880, br. 87, str. 3, »Mali vjesnik«)

¹¹ Sarajevska štampa je registrovala više predavanja, održanih u kasini 1881. godine, a objavila je pod naslovom »Javna predavanja« i noticu u kojoj piše da »odbor ovdanjen vojeno-naučnog društva i kasine sprema i za ovu zimu niz zanimljivih naučnih predavanja«. »Za ovdanju obrazovanu publiku, časništvo i činovništvo biće to veoma ugodna večera u prostorijama nove kasine.« (»Sarajevski List«, Sarajevo, 27. XI 1881, br. 112, str. 3, »Mali vjesnik«)

¹² Zanimljivo je da se u sarajevskoj štampi pominje koncert koji je održan 31. maja 1881. u Banjaluci »pred mnogobrojnom i vrlo odabranom publikom« kao »prvi u Bosni«. (»Bosansko-hercegovačke novine«, Sarajevo, 2. VI 1881, br. 44, str. 2)

¹³ Prema »Sarajevskom Listu«, riječ je o pješačkim pukovnijama br. 1 i br. 75. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 9. XII 1881, br. 117, str. 2, »Mali vjesnik«)

ničkih i vojenih honoracija sa ogromnim brojem članova kasine.« List podvlači da su »u krasnoj dvorani, gdje u redovima bijahu postavljene stolice za sjedenje« koncertirale »obje glazbe odabranim programom«. Da se zaista radilo o odabranom programu, vidi se iz pisanja »Sarajevskog Lista« koji je, najavljujući ovaj koncert, objavio i njegov program. Orkestri su na tom koncertu izvodili djela Mendelsoona, Betovena, Mocarta, Šuberta, Deliba i Halevija.¹⁴ »To veče — piše anonimni izvještač »Sarajevskog Lista« — bijaše za sve nas trenutak pravog uživanja u glazbenoj vještini«. »Baš se naslađavismo u lijepim, vještački izmamljenim zvucima klasične muzike, čisto ne vjerovatno da gledamo ovo sjajno društvo i da slušamo takve zvuke u Sarajevu«. Izrazivši zahvalnost »vrijednim valjanim sviračima i njihovim izvršnim upraviteljima gospodi kapelnicima, što nas obradovalaše takvim krasnim uživanjem« i konstatovavši da je publika propratila »svaki komad živahnim pljeskanjem, a divni Andante Beethovenov i Piccicato Delibesov burnim odzivom«, izvještač »Sarajevskog Lista« je na kraju »u ime mnogih« izrazio želju »da se ovakva krasna večera češće priređuju u kasini ne samo za ljubav naslade; već za ljubav i u hatar gajenja lijepe zvučne vještine u opšte; u hatar očuvanja lijepih ideala, koje vještina a muzika na pose razvija u osjećanjima ljudskima; zarad toga da ovdje u Sarajevu ne zamrtvimo i ne okržljavimo u pojmovima vještačke ljepote a napokon, da očuvamo u sebi *bolji ukus*, na koji žali bože u Sarajevu pet puta na nedjelju čini »ferhadijsko pozorište« formalan — atentat«.¹⁵

Ovo je bila aluzija na repertoar i kvalitet predstava njemačkog pozorišta Hajnriha Spire koje je održavalo predstave u pozorišnoj zgradi u Ferhadiji ulici. O tome će »Sarajevski List« pisati i drugim prilikama i kasnije korigovati svoju citiranu ocjenu o radu ovog pozorišta. Isticanje ugleda koji su austrougarski vojni orkestri uživali u svijetu¹⁶ i aluzije na pozorište Hajnriha Spire imali su u osnovi istu svrhu. Izvještač »Sarajevskog Lista« je očigledno htio da tim u još jačoj mjeri podvuče umjetničku vrijednost ovog koncerta kojim, u stvari, započinje koncertna aktivnost u Sarajevu. Pokazaće se da »Sarajevski List« ni u svom daljem, skoro pune četiri decenije dugom izlaženju, neće biti lišen sluha za praćenje ovog oblika kulturno-zabavnog života u Sarajevu.

Na drugi koncert, priređen u dvorani oficirske kasine, nije trebalo dugo čekati. On je održan 17. januara 1882. godine. Iz pisanja »Sarajevskog Lista« je vidljivo da se na njegovom programu nije nalazilo ni jedno jedino djelo sa repertoara prethodnog koncerta. Dok su na prvom učestvovali isključivo orkestri dviju pješačkih pukovnija, stacioniranih na okupiranom području, u drugom su se pojavili i solisti na klaviru i violini, kao i vokalni solisti koji su nastupili

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ »Sarajevski List«, Sarajevo, 14. XII 1881, br. 119, str. 3, »Mali vjesnik«

¹⁶ »Vojničke glazbe naše stekle su čuvena glasa u svijetu, one su prve među prvima. A naše ovdan je vojne glazbe, koje nam do jako oslađiše tolika večera i pružahu bezbrojna uživanja, osvjetlaše preksinoć čuvenu slavu u odabranoj koncertalnoj glazbenoj vještini eto i ovdje u Sarajevu«. (Ibidem)

uz pratnju orkestra.¹⁷ U izvještaju o ovom koncertu »Sarajevski List« sa zadovoljstvom konstatuje da je bila opravdana njegova ranije izražena pretpostavka »da bi koncerti u kasini zadovoljili neku potrebu obrazovanijeg dijela sarajevske publike«. »Bijismo uvjereni da će praktični pokušaji to i posvjedočiti. Tako i bi večeras« — zaključuje »Sarajevski List« u ovom svom izvještaju.

Započet u dvorani u kojoj će se od tada punih devet decenija odvijati intenzivna koncertna aktivnost, muzički život u Sarajevu nije bio isključivo vezan za tu dvoranu već od svojih prvih početaka. U septembru mjesecu 1882. godine, a to će reći ni punu godinu dana od pomenutog prvog javnog koncerta u glavnom gradu Bosne i Hercegovine, štampa je registrovala i izvođenje prve opere u Sarajevu. Bila je to Flotovljeva opera »Alessandro Stradella« koju je izveo ansambl njemačkog pozorišta Hajnriha Spire u pozorišnoj zgradi u kojoj su izvođene i ostale predstave pomenutog pozorišta.¹⁸ Pišući o prvoj predstavi »Stradelle«, izvještač »Sarajevskog Lista« je istakao da je pozorište bilo »dupkom puno svih staleža sarajevske publike, jer svatko bijaše radoznao na inaugurisanje ove vrste glazbene i pjevačke vještine na zemljištu sasvim novom. Uprava i predstavljači jamačno osjete težinu ovakve zadaće, te se spremiše po mogućstvu naporom svih sila«.

Ocjenjujući ovu predstavu u cjelini, izvještač »Sarajevskog Lista« je podvukao da je »ovaj prvi pokušaj ispao u glavnom srećno, zadovoljio je publiku a otvorio perspektivu za dalje«. U poređenju sa ocjenama datim ranije o predstavama njemačkog pozorišta Hajnriha Spire, anonimni autor ovog napisa podvlači da će njegov »sud u ovogodišnjoj sezoni biti *povoljniji*, jer je u svemu povoljniji uspjeh a povoljniji i utisak na publiku«. Pokazalo se ipak da je citirana prognoza izvještača »Sarajevskog Lista«, bar kad je riječ o perspektivi daljeg prikazivanja operskih predstava u izvođenju ansambla Hajnriha Spire, bila isuviše optimistička. Mada će već idućeg mjeseca, u oktobru 1882, dati predstavu Štrausove operete »Slijepi miš«,¹⁹ Hajnrih Spira neće poslije Flotovljevog »Alessandra Stradelle« do kraja djelovanja svoga pozorišta u Sarajevu staviti na repertoar nijednu drugu operu. Prvi naredni kontakt sa operom imaće sarajevska publika 1886. godine kada će ansambl Šulcovog pozorišta iz Osijeka izvesti Veberovu operu »Čarobni strijelac«.²⁰ Bogatiji operski repertoar biće prezentiran sarajevskoj publici tek početkom ovog vijeka prilikom gostovanja opera iz Brna i Milana u novoj zgradi Društvenog doma, u kojoj će zatim davati predstave i opere iz Ljubljane i Zagreba.

Prvo gostovanje jednog muzičkog ansambla u Sarajevu registrovala je sarajevska štampa 1883. godine. To je bilo gostovanje tamburaškog ansambla Đoke Živkovića iz Vukovara. Konstatovavši

¹⁷ »Sarajevski List«, Sarajevo, 13. I 1882, br. 6, str. 2, »Mali vjesnik«

¹⁸ »Sarajevski List«, Sarajevo, 29. IX 1882, br. 117, str. 2, »Mali vjesnik«

¹⁹ »Sarajevski List«, Sarajevo, 20. X 1882, br. 126, str. 2, »Mali vjesnik«

²⁰ Josip Lešić: Pozorišni život Sarajeva 1878—1918, »Svjetlost«, Sarajevo, 1973, str. 144

da je Živkovićev ansambl dao u Sarajevu prva tri koncerta »u gostionici ovdan je banje u Franje Josipa ulici pred povećom publikom iz vojničkih, činovničkih i građanskih krugova«, »Sarajevski List« je naglasio da Živkovićovo tamburaško društvo »imađe *svjetska glasa*, jer je duž nekoliko godina davalo koncerte u Beču, Parizu i čak u Filadelfiji». ²¹ Na završetku notice u kojoj je obavijestio svoje čitaoce o gostovanju Živkovićevog tamburaškog ansambla u Sarajevu, »Sarajevski List« izražava želju da »ovo društvo priredi svoje koncerte i u većim lokalima«. Iz naredne notice istog lista o gostovanju »vukovarskih tamburaša«, objavljene nedjelju dana kasnije, vidljivo je da je Živkovićev ansambl priredio još tri koncerta u Sarajevu, od kojih posljednji u dvorani oficirske kasine. ²² Za održavanje koncerta jednog tamburaškog ansambla u dvorani oficirske kasine bilo je, kako se vidi iz pisanja »Sarajevskog Lista«, potrebno posebno odobrenje. A ta činjenica dovoljno ubjedljivo govori o nastojanju uprave kasine da javne priredbe, organizovane u dvorani kasine, drži na određenom nivou.

U decembru 1883. godine sarajevska štampa je zabilježila da je »poslije dužeg vremena« u kasini održan »opet filharmoničan koncert«. Prema istom izvoru, koncert je »priredio svirački zbor 6. pješačke pukovnije« uz učestvovanje dviju solistkinja na klaviru. ²³ Izvještač »Sarajevskog Lista« konstatuje da je »odabrana publika kasine« propratila cio koncert »očevidnim zadovoljstvom i velikim dopadanjem«, pa izražava želju »da u zimnoj sezoni još više puta uzmognemo

²¹ »U Beču je koncertovao Đoka u *dvorskoj operi* prilikom srebrnih svatova Njih. Veličanstava *Cesara i carice*, u Parizu i Filadelfiji na svjetskim izložbama. U Sarajevu je zatekao Đoka u publici mnoge poznatike iz postojbine. I ovo sadanje društvo Đokino je *izvrsno*. Publika ga sluša izvanrednim uživanjem a prati burnim pljeskanjem. Društvo ovo od 8 ljudi svira na tamburi *sve moderne komade*, pjesme, igre, potpurie kano svaka druga kapela«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 13. III 1883, br. 29, str. 2, »Mali vjesnik«)

²² »Vukovarski tamburaši srećno su isplivali iz sarajevske banje, gdje su se već počeli daviti od silne — vode, te prenijeli svoju svirku na druge zgodnije strane. U subotu i Nedjelju s večera koncertovali su u obje kafane »kod Kronprinza« a sinoć u donjim prostorijama naše — kasine. Za ova tri večera postigoše tamburaši vrhunac u posjeti publike i otud bolja pazara. Izvanrednim interesom pratila je sinoć publika svirku ovijeh trubadura, kojijema se na pobudu dra Kukuļjevića kano člana odbora pripustilo, da koncertuju i u kasini. Osim stalnijeh gostiju kasine sa generalitetom na čelu, prisustvovalahu sinoćnjem koncertu tamburaša i svi strani konzuli«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 20. III 1883, br. 32, str. 3, »Mali vjesnik«) Zanimljivo je da će i jedno žensko tamburaško društvo iz Vukovara održati, znatno kasnije, koncert u Sarajevu. (»Većernji Sarajevski List«, Sarajevo, 28. IX 1910, br. 231, str. 2)

²³ »Tri broja od Mendenlssohna, Ziehrera i Dopplera svirao je zbor pod upravom svojega kapelnika g. Philipp-a u veoma marljivoj studiji a finom izradom. Uz pratnju orkestra svirala je na glasoviru gđica Grzywinska Mendenlssohnov: *Capriccio brillante* (h mol) i savladala je težak komad svojom temeljnom tehnikom na veoma precizan i svake hvale vrijedan način. Gđica Milena Mrazovićeva svirala je na glasoviru Chopinovu baladu (g mol) i zatim *Sextett* iz Lucije«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 8. XII 1883, br. 145, str. 3, »Mali vjesnik«)

uživati u ovakvim krasnim koncertima«. Podatak o održavanju narednog koncerta objavio je »Sarajevski List« u januaru 1884. naglasivši da je »filharmoničan koncert u našoj kasini« iskupio »kao obično sjajno društvo slušalaca«. I na ovom koncertu su osim orkestra 6. pješačke pukovnije učestvovali i solisti.²⁴ Kao i prethodni, i ovaj koncert je završio igrankom.

Pokazujući vidno interesovanje za praćenje muzičkog života u glavnom gradu Bosne i Hercegovine, »Sarajevski List« je pod naslovom »Gost u Sarajevu« objavio u junu 1884. godine noticu prema kojoj je iz Rima dobio od dopisnika raznih njemačkih listova vijest da će u Sarajevu gostovati u junu te godine Ernst Schilling von Osthausen koji je, prema toj vijesti, predstavljen čitaocima lista kao organista anglikanske crkve u Rimu i »poznati vještak na orguljama i glasoviru«.²⁵ Prenoseći ovu vijest, »Sarajevski List« je izrazio radost zbog ovog najavljenog gostovanja i zahvalnost »neznanom dopisniku« »na prijateljskom obavještenju«. Kako u istom listu nema, međutim, nikakvih daljih vijesti o ovom gostovanju, treba opravdano pretpostaviti da do njega uopšte nije došlo. Jednom najavljen, makar i u hipotetičnom obliku, ovakav koncert vjerovatno ne bi mogao promaći pažnji »Sarajevskog Lista«.

Razvijeniji muzički život u Sarajevu rezultirao je i inicijativom za osnivanje prvog javnog pjevačkog društva u glavnom gradu Bosne i Hercegovine. »Sarajevski List« je pratio realizovanje te zamisli od njene prve do posljednje faze. U notici pod naslovom »Pjevačko društvo« list je saopštio svojim čitaocima da su se 18. novembra 1885. godine sastala »nekolicina pjevača u ovd. pozorišnoj dvorani na dogovor radi osnivanja *pjevačkog društva* u Sarajevu«. Prema istoj vijesti, na tom sastanku je izabran »naročiti odbor pod vođenjem neimara g. Vancaša da učini dalje pripreme za definitivni sklop društva«. Dajući podršku ovoj inicijativi, »Sarajevski List«, čiji je urednik Ivan V. Popović bio jedan od osnivača i kasnije dugogodišnjih aktivnih članova i funkcionera ovog društva, piše: »Ideja je udesna i savremena; željeti bi bilo da se oživotvori, jer u pjevačkim snagama ne će biti oskudice, — a duge su zimnje večeri«.²⁶ Dugo su trajale i pripreme za osnivanje ovog društva. Narednu vijest o tim pripremama objavio je »Sarajevski List« tek u novembru sljedeće godine. Pod naslovom »Pjevačko društvo u Sarajevu« list donosi i neke detaljnije infor-

²⁴ »Supruga našega kotarskog predstojnika gđa pl. Stefanovska i njemački kanceler g. Kristman svirahu na glasoviru u četiri ruke serenadu u d duru od Fuchsa i izazvahu svojom elegantno preciznom svirkom burno odobravanje, kojemu se gđa pl. Stefanovska morade sa još jednim komadom odazvati. Uz veliko interesovanje slušalaca pjevaše baronesa Cnobloch nekoliko lirskih pjesama uz glasovirnu pratnju g. grofa Wallisa«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 24. I 1884, br. 9, str. 2, »Mali vjesnik«)

²⁵ »Mladi vještak ovaj spada među prve interpretatore klasične svirke; čuven je u Italiji i Njemačkoj a slavni Franjo Liszt proglasio ga je prvim organistom u Rimu. Sarajevskoj publici koja ljubi i cijeni sviračku vještinu, predstoji dolaskom ovoga vještaka neobično uživanje«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 6. VI 1884, br. 62, str. 2, »Mali vjesnik«)

²⁶ »Sarajevski List«, Sarajevo, 20. XI 1885, br. 132, str. 3

macije u vezi sa osnivanjem novog društva. Prema tim informacijama, među pokretačima ove inicijative da se osnuje »stalno muško pjevačko društvo za njegovanje pjevanja i društvenosti« nalaze se »većinom činovnici zemaljske vlade i direkcije c. kr. bosanske željeznice«. A to znači da su pokretači ove inicijative regrutovani pretežno, ako ne i isključivo, iz redova doseljeničkog, »kuferaskog« elementa. S obzirom na obavljene predradnje oko formulisanja teksta statuta, »Sarajevski List« je izrazio mišljenje da će buduće društvo koje je, prema istim informacijama, već brojalo 30 članova moći da se konstituiše čim bude odobren statut društva. »Radujemo se ovoj lijepoj pojavi u našem društvenom životu« — zaključio je »Sarajevski List« na kraju ove notice.²⁷

Tri mjeseca kasnije, u februaru 1887. godine, »Sarajevski List« će obavijestiti svoje čitaoce da je Zajedničko ministarstvo finansija u Beču potvrdilo pravila Muškog pjevačkog društva. »Kako je cijelj društvu da isključi svako jednostrano nacionalno djelanje, to će ono njegovati ne samo njemačko već i srpsko-hrvatsko i ostalo slovensko pjevanje« — piše »Sarajevski List«.²⁸ U februaru te godine je održana osnivačka skupština Muškog pjevačkog društva, čime je društvo, u stvari, počelo rad. Završavajući izvještaj sa održavanja ove osnivačke skupštine, »Sarajevski List« je konstatovao da »tako dobismo u Sarajevu *prvo javno pjevačko društvo* kojemu se svi prijatelji pjevanja i društvenosti iskreno zaradovati moraju«.²⁹

Podaci o osnivanju Muškog pjevačkog društva u Sarajevu se nalaze i u sačuvanoj arhivskoj građi.³⁰ Iz prepiske između Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču je vidljivo da je Zemaljska vlada podržala inicijativu za osnivanje ovog društva pored ostalog i s obzirom na to da njegovi ciljevi koji, kako je naglašeno u aktu Zemaljske vlade, isključuju bilo kakvu političku i jednostrano nacionalnu orijentaciju društva, nisu bili u suprotnosti sa Kalajevom politikom u Bosni i Hercegovini. Ličnosti koje su pokrenule inicijativu za osnivanje Muškog pjevačkog društva u Sarajevu, kao i one koje su na osnivačkoj skupštini stale na njegovo čelo³¹ i ličnosti koje će ga kasnije voditi pružale su sasvim dovoljnu

²⁷ »Sarajevski List«, Sarajevo, 14. XI 1886, br. 134, str. 3

²⁸ »Sarajevski List«, Sarajevo, 20. II 1887, br. 20, str. 2

²⁹ »Sarajevski List«, Sarajevo, 9. III 1887, br. 27, str. 3

³⁰ »Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom« (Grada, redaktor Risto Besarović), Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1968, str. 575—577

³¹ Za prvog predsjednika Muškog pjevačkog društva je izabran vladin savjetnik Kosta Herman, a za zamjenika predsjednika Ivan V. Popović, urednik »Sarajevskog Lista« i direktor zemaljske štamparije. (Ibidem, str. 577)

Pišući povodom 25-godišnjice Muškog pjevačkog društva ukratko i o njegovom istorijatu, »Većernji Sarajevski List« pod naslovom »Srebrni jubilej« daje i spisak svih predsjednika društva od njegovog osnivanja. »Ugledne ličnosti iz prvih društvenih krugova stajahu kao predsjednici na čelu društva, kao gg. Konst. Hörmann, dr. Stj. Posilović, Ivan V. Popović, K. vitez Stefanovski, dr. Gjuro Grassl i odjelni predstojnik dr. A. pl. Feichtinger, koji je i sada predsjednik društva«. (»Većernji Sarajevski List«, Sarajevo, 27. XI 1911, br. 258, str. 3, »Društveni život«)

garantiju da Männergesangverein politički neće zaploviti u druge vode. A to neće biti slučaj sa kasnije osnovanim pjevačkim društvima u Sarajevu koja su nastala na drugoj osnovi — konfesionalnoj, nacionalnoj ili klasnoj. Ta društva će i strukturom svoga članstva i sadržajem svoga rada i opštom orijentacijom u javnom životu glavnog grada Bosne i Hercegovine vidno odudarati od djelovanja Muškog pjevačkog društva u Sarajevu. »Sloga«, »Trebević« i »Proleter« će zadati mnogim svojim potezom dosta glavobolje austrougarskoj upravi na okupiranom području u provođenju njene bosanske politike.³²

U muzičkom životu Sarajeva osnivanje prvog javnog pjevačkog društva predstavlja značajan datum. On je značajan po tome što će od tog trenutka muzička horska umjetnost u izvođenju članova sarajevskih pjevačkih društava sačinjavati, u stvari, glavnu formu učestvovanja domaćih snaga na javnim muzičkim i drugim priredbama u Sarajevu. Njegovanje horske muzičke umjetnosti će predstavljati i okosnicu oko koje će se razvijati znatno šire javno djelovanje »Sloge«, »Trebevića«, »Lire« i »Proletera«, na čijim će društvenim zabavama i drugim javnim nastupima učestvovati i solisti, instrumentalni ansambli, recitatori i glumci-dilemtanti. Paralelno sa brojnim gostovanjima inostranih reproduktivnih muzičkih umjetnika, među kojima su bili i oni sa visokom reputacijom u svijetu, aktivnost pjevačkih društava sačinjavaće jednu od glavnih komponenata muzičkog života u Sarajevu pod austrougarskom upravom. Mada će broj članova horova pomenutih društava s vremena na vrijeme oscilirati, može se bez ikakvog pretjerivanja konstatovati da su ta pjevačka društva okupila u svojim redovima velik broj pjevača i da će od tada njegovanje horske muzičke umjetnosti stalno biti prisutno u muzičkom životu Sarajeva. Dugogodišnji dirigenti tih pjevačkih društava Josip Vancaš, Eduard Heeger, Kosta Travanj, Franjo Maćejovski i drugi zauzeće istaknuto mjesto u razvoju muzičke kulture u Bosni i Hercegovini.

Kao što je pratio odvijanje muzičkog života u Sarajevu u cjelini, »Sarajevski List« je, sa mnogo simpatija i podrške u njihovom radu, pratio i aktivnost pjevačkih društava. Tako će u izvještaju sa prve osnivačke svetkovine Muškog pjevačkog društva list napisati da je to društvo »dokazalo, da je svoju zadaću ozbiljno shvatilo i da imade temelja za lijepu budućnost«. »Pjevački zbor sa svojih 30 valjanih grla posvjedočio je izvrsnu sposobnost svoju i prva hvala pripada u tome vrsnom likovodi društva g. neimaru Vancašu, koji je svjema zborovima lično upravljao.«³³ Osvrćući se na dobrotvornu predstavu Muškog pjevačkog društva, održanu u martu 1888. godine, »Sarajevski List« piše: »Za ovu predstavu možemo slobodno reći, da prevazilazi sve, što su dilemtanti dojako u dobrotvorne cijelji priređivali

³² Zanimljivo je da se u Mostaru pojavila inicijativa za osnivanje muškog pjevačkog društva poslije osnivanja »Gusala« i »Hrvoja«. O tome govori vijest »Sarajevskog Lista« da se u Mostaru u oktobru 1896. sastaje »skup pjevača i prijatelja pjevanja iz činovničkih i građanskih krugova radi toga, da se ondje osnuje muško pjevačko društvo«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 25. X 1896, br. 128, str. 2, »Mali vjesnik«)

³³ »Sarajevski List«, Sarajevo, 27. IV 1887, br. 47, str. 2—3

u Sarajevu. Nije mala stvar prirediti *jednu* — operu u strogo muzikalnom i dosta teškom šaljivom stilu i to sa — diletantima. Za takvo poduzeće istu se snage okušane i pouzdane, hoće se puno truda i rada i eto ovako tešku vještačku zadaću izvršilo je u potpunoj mjeri jedno — mlado pjevačko društvo u Sarajevu, koje je istom na izmaku prve godine svojega postanka.³⁴

»Sarajevski List« je toplo pozdravio i osnivanje »Sloge« koju je svojim čitaocima predstavio kao »prvo domaće pjevačko društvo u Sarajevu«³⁵, čime je jasno povučena razlika između Muškog pjevačkog društva, čije se članstvo sastojalo gotovo isključivo od doseljenih stranaca, i novog društva. U izvještaju sa »Slogine« besjede, održane u novembru 1889, za koju je konstatovano da je »druga javna predstava« ovog pjevačkog društva, »Sarajevski List« je napisao i ovo: »Zborovi mješoviti i muški, kojima je upravljao zborovođa učitelj N. Tajšanović, posvjedočili su, da pjevačice i pjevači očevidno lijepo napreduju. Kad se obazremo na sve teškoće, koje u tom pravcu postoje, moramo naročito pohvaliti pjevačice i pjevače zbog velikog truda njihovog i poželjeti im da u tome istraju, pa im je budućnost osigurana. I ova je predstava posvjedočila, da je u društvu zdrava klica, koja se marom i trudom može vrlo lijepo odgajati, da budne vremenom hladovito ročište javnoj druževnosti u Sarajevu.«³⁶

Slično reagovanju na početak djelovanja Muškog pjevačkog društva i »Sloge«,³⁷ »Sarajevski List« će propratiti komentarom i prve javne nastupe ostalih pjevačkih društava u Sarajevu do čijeg će osnivanja doći kasnije. Tako će o prvoj zabavi »Trebevića«, trećeg po redu osnivanja pjevačkog društva u Sarajevu, održanoj u novembru 1894. godine, a to će reći u prvoj godini djelovanja »Trebevića«, napisati, pored ostalog, i ovo: »Muški zbor pod upravom zborovođe g. N. Pissenbergera otpjevao je sve zborove vrlo lijepo i skladno, poneke je čak nekoliko puta morao ponoviti. Isto veliko dopadanje izazvao je i tamburaški zbor pod upravom g. K. Piente svirajući svoje komade finom preciznošću.«³⁸ »Sarajevski List« će i prema ostalim pjevačkim društvima u Sarajevu imati blagonaklon stav i pružiti im svojim pisanjem veoma dragocjenu pomoć i podršku u njihovom radu.

Sa pojavom pjevačkih društava nije, razumije se, prestala ranije započeta aktivnost drugih učesnika u kulturno-zabavnom i društvenom životu u Sarajevu u kome će pjevačka društva (Muško pjevačko društvo, »Sloga«, »Trebević«, »Lira« i »Proleter«) igrati zapaženu i vidnu

³⁴ »Šaljivoj operi koju je pjev. društvo priredilo ime je »Friedrich der Heitzbare oder die Kosakenburg« a sačinitelj je Fr. Megele profesor muzike u Beču. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 21. III 1888, br. 33, str. 2)

³⁵ »Sarajevski List«, Sarajevo, 29. V 1889, br. 63, str. 2

³⁶ »Sarajevski List«, Sarajevo, 27. XI 1889, br. 141, str. 2—3

³⁷ Prema podacima iz jednog povjerljivog izvještaja Lothara Berkša, vladinog povjerenika za zemaljski glavni grad Sarajevo, pojavila se 1889. godine inicijativa da se u Sarajevu osnuje i jedno žensko pjevačko društvo po uzoru na »Slogu«. (»Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom«, str. 589—590)

³⁸ »Sarajevski List«, Sarajevo, 28. XI 1894, br. 130, str. 2

ulogu. Filharmonijski i drugi koncerti vojnih orkestara održavaće se u Sarajevu i dalje. Pažnju privlači interesantan podatak da je nekoliko godina orkestrom 50. pjevačke pukovnije u Sarajevu dirigovao vojni kapelnik Franc Lehar, vjerovatno otac kompozitora Franca Lehara (1870—1948). »Sarajevski list« je registrovao nekoliko koncerata tog orkestra kojim je dirigovao Lehar u vremenu od 1891. do 1894. godine.³⁹ Prvi od tih koncerata je najavljen kao »prvi javni koncert glazbe 50. pješ. pukovnije«.⁴⁰ Osim ovog samostalnog koncerta, »Sarajevski List« je zabilježio i učestvovanje pomenutog vojnog orkestra, sa Leharom kao dirigentom, i na koncertu Pjevačkog društva austrijskih željezničkih činovnika iz Beča u junu 1892. godine,⁴¹ kao i na dva koncerta Muškog pjevačkog društva u Sarajevu, 1893.⁴² i 1894.⁴³ godine.⁴⁴ Naredne, 1895. godine »Sarajevski List« je zabilježio da je na jednom koncertu pjevačkog društva »Trebević« sudjelovao drugi vojni orkestar, pomenut u toj notici kao »vojnička glazba c. i kr. pješ. pukovnije br. 64«.⁴⁵ Sljedećih godina će se u sarajevskoj štampi registrovati učestvovanje i drugih vojnih orkestara na javnim koncertima, održavanim u glavnom gradu Bosne i Hercegovine.

Paralelno sa aktivnošću vojnih orkestara i pjevačkih društava, u Sarajevu se muzički život odvija i u sve brojnijim gostovanjima pojedinih reproduktivnih umjetnika i muzičkih ansambala, vokalnih i instrumentalnih. U izvještaju sa dva koncerta koja je priredila bečka umjetnica na harfi Teresina Zamara u aprilu 1891. godine, prvi u pozorišnoj dvorani a drugi u kasini, »Sarajevski List« piše da »umjetnici iz monarhije mogu vazda računati s tom prijatnom činjenicom, da će u Sarajevu moralno i materijalno uspjeti«,⁴⁶ što su, prema navodima u istom izvještaju, potvrdili i koncerti pomenute umjetnice. Dalja gostovanja reproduktivnih umjetnika i muzičkih ansambala, priređena u Sarajevu, pokazaće u kojoj su mjeri ove konstatacije »Sarajevskog Lista« bile tačne i osnovane.

³⁹ Prema podacima iz »Sarajevskog Lista«, u januaru 1894. godine je sahranjena u Sarajevu 18-godišnji Marija Lehar, kćerka »kapelnika Franje Lehara od 50. pješ. pukovnije«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 19. I 1894, br. 7, str. 1, »Mali vjesnik«)

⁴⁰ »Sarajevski List«, Sarajevo, 20. IX 1891, br. 111, str. 2, »Mali vjesnik«

⁴¹ »Sarajevski List«, Sarajevo, 17. VI 1892, br. 73, str. 1

⁴² »Sarajevski List«, Sarajevo, 3. XII 1893, br. 143, str. 2, »Mali vjesnik«

⁴³ »Sarajevski List«, Sarajevo, 10. VIII 1894, br. 93, str. 2, »Mali vjesnik«

⁴⁴ Pod naslovom »Bos.-herc. vojna muzika« »Sarajevski List« je objavio vijest prema kojoj je od 1. aprila 1895. godine otpočelo uvođenje »naročite vojne kapele u pojedinim bosan.-herceg. pješ. pukovnijama«. »Sada imade četiri domaćih pukovnijskih, od kojih 1. i 4. sa svojim štabovima i sa po dva bataljuna leže u garnizonu u Beču, 2. pukovnijska sa štabom i dva bataljuna nahodi se u Banjaluci, a 3. je u istoj snazi u Budimpešti. Za 4. (mostarsku) pukovnijsku već je naimenovan i vojni kapelnik i to će biti prvi bos.-herc. kapelnik. Ime mu je Jovan Pavliš, a dokako je bio upravitelj vojne muzikalne škole u Pragu. Bos.-herceg. kapelnik nosiće uniformu kao i ostali kapelnici u vojsci, a bos.-herc. svirači nosiće uniformu kao i vojnici dotičnih domaćih pukovnijskih sa fesom na glavi«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 15. III 1895, br. 32, str. 1, »Mali vjesnik«)

⁴⁵ »Sarajevski List«, Sarajevo, 21. IV 1895, br. 48, str. 2, »Mali vjesnik«

⁴⁶ »Sarajevski List«, Sarajevo, 10. IV 1891, str. 2, »Mali vjesnik«

Značajan događaj u društvenom životu Sarajeva predstavljalo je gostovanje Pjevačkog društva austrijskih željezničkih činovnika iz Beča, održano u Sarajevu u junu 1892. godine. Za ovaj prvi po redu dolazak jednog bečkog pjevačkog društva u glavni grad Bosne i Hercegovine izvršene su obimne pripreme. Uoči ovog gostovanja Muško pjevačko društvo je objavilo u »Sarajevskom Listu« detaljan program boravka navedenog pjevačkog društva u Sarajevu od 12. do 15. juna te godine,⁴⁷ a »Sarajevski List« je ovom gostovanju i koncertima bečkih pjevača, priređenih uz sudjelovanje horova Muškog pjevačkog društva i »Sloge« i vojnog orkestra 50. pješačke pukovnije, dao veoma istaknuto mjesto na svojim stranicama. Kakav je značaj pridavan sa zvanične strane ovom gostovanju vidi se i iz konstatacije »Sarajevskog Lista« da je »sa bečkim društvom došla u Sarajevo oko desetina dopisnika raznih bečkih listova naročito za ovu priliku«. Za horove Muškog pjevačkog društva i »Sloge« bila je to, u stvari, prva mogućnost da se ogledaju pred takvim stručnim auditorijumom kakav su predstavljali članovi pomenutog renomiranog bečkog pjevačkog društva. Sudeći prema pisanju »Sarajevskog Lista«, horovi navedenih sarajevskih pjevačkih društava uspješno su položili taj ispit.⁴⁸

Nastupi pjevačkih društava iz drugih gradova predstavljale uvijek značajne događaje u društvenom životu Sarajeva. Takav će biti slučaj i sa gostovanjem mostarskog pjevačkog društva »Gusle« u Sarajevu u maju 1897. godine,⁴⁹ kao i sa nastupima hrvatskih pjevačkih društava na »Trebevićevoj« proslavi u junu 1900. godine. Gostovanju »Gusala« i bratimljenju ovog društva sa sarajevskom »Slogom« daće »Bosanska vila« širok publicitet i posvetiće toj svečanosti čitav jedan broj, od uvodnika do bilježaka.⁵⁰ A hrvatska štampa, dnevna i perio-

⁴⁶ »Sarajevski List«, Sarajevo, 10. IV 1891, str. 2, »Mali vjesnik«

⁴⁷ »Sarajevski List«, Sarajevo, 10. VI 1892, br. 70, str. 3—4

⁴⁸ »Sarajevski pjevači pjevali su svoje zborove i pojedina sola tako lijepo harmonično i izrazito da se dvorana poslije svakog broja tresla od pljeskanja bečkih pjevača kao slušalaca«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 15. VI 1892, br. 72, str. 2)

⁴⁹ »Ovogodišnji Trojičin dan bez sumnje će biti jedan od najznačajnijih i najsvečanijih svijetlih praznika u našem šehar-Sarajevu, jer su se toga dana prvi put spojila srpska srca i bratskim zagrljajem osvještala tu uzvišenu vezu svoju« — piše »Bosanska vila« u svom uvodniku i dodaje: »Dva najstarija srpska pjevačka društva, iz dva najveća grada zajedničke nam domovine, dva uzora srpske sreće i srpskoga napretka, dva čvrsta srpska stuba ovijeh zemalja slavila su o Trojičinu dne svoje najveće slavlje prvoga sastanka, sloge i ljubavi — svoje jedinstveno, srpsko pobratimstvo«. (»Bosanska vila«, Sarajevo, 30. V 1896, br. 10, str. 1)

⁵⁰ Iz pisanja »Bosanske vile« se vidi da je zajednički koncert »Gusala« i »Sloge« održan 25. maja 1896. u prostorijama cirkusa i da je trajao skoro do tri sata poslije ponoći kada se završio »ovaj prvi umjetnički dio ove proslave«. »I od toga dijela bijaše svako toliko zanesen i ushićen, da niko drugo i ne govoraše osim o Mostarcima« koji su, naglašava »Bosanska vila«, »najsposobniji, da vode higimoniju Srpstva u svojoj domovini« i »imaju sposobnosti, da vaspitaju i ostalu braću svoju«. »Utisak, što ga oni svojom sposobnošću ostaviše u Sarajevu, bez sumnje, ne će ostati bez posljedica; neka Bog daće, da se i u Sarajevu utre put tako lijepoj kulturnoj savršenosti«. (Ibidem, str. 165)

dična, daće velik publicitet svečanosti razvijanja barjaka Hrvatskog pjevačkog društva »Trebević« u Sarajevu 1900. godine i nastupima brojnih hrvatskih pjevačkih društava na toj proslavi.⁵¹

U Sarajevu je 1893. godine prvi put gostovao istaknuti violinista František Ondříček.⁵² Najavljujući njegov dolazak, »Sarajevski List« ga je predstavio svojim čitaocima kao jednog »od najslavnijih suvremenih umjetnika na violini«,⁵³ a objavio je u jednom napisu i neke važnije podatke iz života ovog umjetnika koji je, dolazeći na gostovanje u Sarajevo, imao za sobom već visoku svjetsku reputaciju, stečenu na koncertima u Pragu, Londonu, Parizu, Beču i mnogim drugim evropskim kulturnim centrima. Obavještavajući svoje čitaoce o tome da je Ondříček odredio »samo jedno veče za Sarajevo«, »Sarajevski List« je izrazio nadu da će, s obzirom na to da su prostorije pozorišne zgrade premalene za sarajevsku publiku i za ovakve prilike, Ondříček dati u Sarajevu i drugi koncert »kako bi i oni ljubitelji muzike koji prve večeri ne bi dobili mjesto, uzneli uživati ovu rijetku duševnu nasladu«. U stvari, Ondříček je prilikom ovog svog prvog gostovanja u Sarajevu, održanom u martu 1893. godine, priredio tri koncerta, sva tri u pozorišnoj zgradi. Vrlo je vjerovatno da je prijem na koji je naišao Ondříček u Sarajevu⁵⁴ uticao u znatnoj mjeri na njegovu odluku da održi u Sarajevu veći broj koncerata nego što je to prvobitno predvidio. Iz novinskih izvještaja o Ondříčkovim koncertima i njegovom cjelokupnom boravku u Sarajevu je, naime, vidljivo da je ovaj istaknuti umjetnik osvojio sarajevsku publiku. »Naš grad sa svojim krasnim položajem tako se dopao umjetniku, — piše izvještač »Sarajevskog Lista« — da je piscu ovijeh redaka obećao, da će Sarajevo jednom u ljeto pohoditi.«⁵⁵ U stvari, Ondříček je, kako se vidi iz pisanja sarajevske štampe, imao još tri gostovanja u Sarajevu — 1900, 1901. i 1904. godine. 1900. godine Ondříček je održao dva koncerta u Sarajevu, 21. i 24. januara,⁵⁶ u decembru 1901.

⁵¹ Zagrebački časopis »Prosvjeta« saopštava čitaocima da donosi »neko-liko slika od prekrasne slave, koja je u Sarajevu okupila sve što hrvatski čuti i osjeća«, pa dodaje: »Kako je sama slava bila obširno opisana u našim dnevnicima mi odustajemo ovdje od potanijeg opisivanja te slave«. (»Prosvjeta«, Zagreb, 1900, br. 13, str. 422)

⁵² Budimpeštanski list »Pester Lloyd« je u jednom svom broju iz novembra 1890. godine objavio vijest prema kojoj je virtuoz na violini Ondříček svirao sa velikim uspjehom u Beču. Ondříček je, prema istom izvoru, trebalo da održi koncert u Budimpešti i da se poslije toga uputi na turneju po Njemačkoj, Danskoj, švedskoj i Norveškoj. Naredne godine je trebalo da održi pedeset koncerata u Americi. (»Pester Lloyd«, Budimpešta, 20. XI 1890, br. 319, str. 7). Isti list će, pišući o koncertu koji je Ondříček održao u Budimpešti u januaru 1898. godine, napisati da Ondříček spada među najinteresantnije figure u galeriji modernih virtuoza na violini. (A. B.: Konzert. »Pester Lloyd«, Budimpešta, 20. I 1898, br. 17, str. 8)

⁵³ »Sarajevski List«, Sarajevo, 12. III 1893, br. 29, str. 2, »Mali vjesnik«

⁵⁴ Ondříčeku u čast priredilo je Muško pjevačko društvo svečani doček na sarajevskoj željezničkoj stanici i pjevačko sijelo u pozorišnoj zgradi.

⁵⁵ »Sarajevski List«, Sarajevo, 29. III 1893, br. 36, str. 2, »Mali vjesnik«

⁵⁶ »Nada«, Sarajevo, 1. II 1900, br. 3, str. 45

godine takođe dva koncerta,⁵⁷ dok je u maju 1904. održao jedan koncert.⁵⁸ Navedena Ondričekova gostovanja u Sarajevu do kojih je došlo u više navrata, i to poslije umjetnikovih trijumfalnih turneja po Americi, Rusiji i drugim zemljama⁵⁹ ne mogu a da ne budu protumačena i kao svojevrsno priznanje Sarajevu i njegovoj publici. Osam Ondričekovih koncerata, održanih u Sarajevu, spadaju svakako u najpozitivnije stavke bilansa muzičkog života u glavnom gradu Bosne i Hercegovine u vremenskom razdoblju koje je predmet ovog razmatranja.

U septembru 1893. godine, a to će reći šest mjeseci poslije pomenutih prvih triju Ondričekovih koncerata, u Sarajevu je gostovao Fric Krajsler. Najavljujući njegovo gostovanje, »Sarajevski List« piše da su mladom 18-godišnjem austrijskom umjetniku na violini, »koji već nekoliko godina koncertuje po svijetu«, prorekli. »prvi muzičari lijepu budućnost«.⁶⁰ Objavljujući program Krajslerovog koncerta u Sarajevu, isti list je naglasio da je izbor programa takav »kakav samo pravi umjetnici na violini mogu prirediti, a osobito je interesantno, što ćemo moći mladog umjetnika čuti u istom komadu u legendi Wieniawskog, kojom je ove zime slavni Ondriček naša srca tako zanio bio, da je njezin utisak još u svježoj uspomeni svakog slušaoca.«⁶¹

Krajslerovo gostovanje u Sarajevu odvijalo se, sudeći prema novinskim komentarima, u sjeni Ondričekovih koncerata pred sarajevskom publikom. »U dosta slabo posjećenom pozorištu, čemu je po svoj prilici kriv izmak mjeseca — što bi trebalo da služi za opomenu svijem onijema koji namjeravaju davati koncert u Sarajevu — prikazao je jučer g. Fritz Kreisler sarajevskoj publici« — piše »Sarajevski List« i dodaje: »Još stojimo pod neodoljivim utiskom velikog umjetnika Ondričeka i zaista valja imati veliko pouzdanje u samoga sebe, te se prikazati na violini publici, koja je nedavno slušala Ondričeka — jer ko ga je jednom čuo, taj ga više ne zaboravi. Odmah u početku — piše anonimni kritičar »Sarajevskog Lista« — palo je u oči preživahno i nemirno držanje koncertanta; kod njega ne radi samo ruka i gudalo već čitavo tijelo a osobito glava prati svaki potez gudala, svako izvijanje glasova na violini, što neprijatno utiče na gledaoca. I ako se g. Kreisleru ne može odreći dobra tehnika i dobra škola, još nijesu u njega usavršene one fine nuance sviranja; prijelazi iz piano u forte iz crescendo u decrescendo zbiva se u njega prenaplo, da i negovorimo o interpretaciji, koja je u mladom koncertanta dosta nerazvijena. To se moglo opaziti u pojedinim komadima programa osobito u legendi Wieniawskog i nocturni Chopinovoju. Gdje je ritam živahan, gdje se zahtijeva samo tehnika, tu je koncertant na svomom

⁵⁷ »Sarajevski List«, Sarajevo, 8. XII 1901, br. 146, str. 2

⁵⁸ »Sarajevski List«, Sarajevo, 6. V 1904, br. 54, str. 2

⁵⁹ »Pester Lloyd«, Budimpešta, 1. I 1898, br. 1, str. 8

⁶⁰ »Sarajevski List«, Sarajevo, 20. IX 1893, br. 111, str. 2, »Mali vjesnik«

⁶¹ Objavljujući program koncerta Frica Krajslera, list je saopštio svojim čitaocima da će Krajslera pratiti na klaviru »drugi zborovođa ovdašnjeg Muškog pjevačkog društva g. Eduard Heeger«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 24. IX 1893, br. 113, str. 2, »Mali vjesnik«)

mjestu, ali gdje melodija predstavlja talasanje srca i duše od najnježnijih do najburnijih osjećaja tu koncertant malaksa snagom. Ta dva komada, koja su, kao rijetko drugi koji u stanju da nas zanesu, ostavila su nas hladne. U interpretaciji leži prava umjetnost, tehnika može samo da zadivi, ali nikada da potrese i na suze gane. Brahmsovo kolo i mazurka Zarzyckog odsvirao je mladi koncertant bravuroznom tehnikom. Presuđujući g. Kreislera ne kao umjetnika, valja nam priznati, da je odličan koncertant, vrlo darovit, da mnogo obećava i da će vremenom bez svake sumnje uspjeti, ako samo svojski prione k usavršenju svoje teške zadaće — a to mu mi od svega srca želimo» — zaključuje anonimni kritičar »Sarajevskog Lista«.⁶²

Mada je sarajevska štampa, kao što je navedeno, bila najavila da Frig Krajsler namjerava da priredi nekoliko koncerata u Sarajevu, ovaj mladi umjetnik je prilikom pomenutog gostovanja u glavnom gradu Bosne i Hercegovine priredio samo jedan koncert. Nema podataka da je ovaj istaknuti bečki violinista došao na još neko gostovanje u Sarajevo do kraja austrougarskog upravljanja ovim krajevima. U istoj koncertnoj sezoni sarajevska štampa je registrovala koncert još jednog muzičkog umjetnika iz Beča. Bio je to koncert pijaniste dra Josipa Kremera, održan u februaru 1894. godine. »Sarajevski List« je u jednoj kratkoj vijesti konstatovao sa žaljenjem da je »ovaj vrlo zanimivi koncert slabo posjećen bio«.⁶³

Tempo razvoja muzičkog života u Sarajevu rezultirao je još jednom inicijativom, onom za osnivanje Društva prijatelja muzike. Podaci o ovoj inicijativi se nalaze kako u sarajevskoj štampi, tako i u sačuvanoj arhivskoj građi. Iz njih je vidljivo da se na čelu pokretača ove zamisli nalazio profesor Eduard Doležal.⁶⁴ Društvo je, međutim, bilo kratkog vijeka. Doležalovim napuštanjem službe koju je obavljao u Sarajevu i njegovim povratkom u Beč prestala je i kratkotrajna aktivnost ovog društva koje se, mada zvanično nije bilo ni potvrđeno, ipak pojavilo u javnosti, što predstavlja rijedak primjer u praksi austrougarske okupacione uprave u Bosni i Hercegovini. Na ovakav zaključak upućuju podaci iz štampe, kao i oni iz sačuvanih arhivskih dokumenata. Dok »Sarajevski List« najavljuje početkom 1895. godine da će na zabavi Gimnastičkog društva u Sarajevu stupiti »prvi put u javnost orkestar skoro osnovanog »Društva prijatelja muzike« pod upravom svojega kapelnika g. Eduarda Heegera, poznatog učitelja muzike u Sarajevu«,⁶⁵ a u jednom svom broju iz maja te godine piše o održanom prvom koncertu toga Društva,⁶⁶ dotle vladin povjerenik za zemaljski glavni grad Sarajevo Zarzycki obavještava Zemaljsku vladu za Bosnu i Hercegovinu da se usljed odlaska Eduarda Doležala

⁶² »Sarajevski List«, Sarajevo, 27. IX 1893, br. 114, str. 2, »Mali vjesnik«

⁶³ »Sarajevski List«, Sarajevo, 14. II 1894, br. 18, str. 2, »Mali vjesnik«

⁶⁴ »Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom«, str. 559

⁶⁵ »Sarajevski List«, Sarajevo, 27. I 1895, br. 11, str. 2, »Mali vjesnik«

⁶⁶ »Prvi koncert ovd. »Društva prijatelja muzike«, priređen u subotu u gimnastičkoj dvorani gimnazije, ispao je u svakom obziru vrlo dobro. Orkestar, pod upravom g. Ed. Heegera, prijatno je iznenadio slušaoce

iz Sarajeva rasturio inicijativni odbor za osnivanje »Društva prijatelja muzike« u Sarajevu i da su instrumenti koje je to društvo posjedovalo prešli u svojinu Društva za druževnost u Sarajevu.⁶⁷ Ovu informaciju vladinog povjerenika za zemaljski glavni grad Sarajevo posredno potvrđuje i štampa u kojoj se više neće pojavljivati vijesti o aktivnosti ovog društva. Neposredno uoči izbijanja prvog svjetskog rata pokrenuće se inicijativa za osnivanje Muzičkog društva u Sarajevu,⁶⁸ sa prilično širokim i ambicioznim planovima koji nisu mogli da budu realizovani usljed poznatih događaja, nastalih sredinom 1914. godine. Time će, istina iz drugih razloga, biti onemogućeno realizovanje još jedne zamisli da se u glavnom gradu Bosne i Hercegovine na određen način utiče na dalji razvoj muzičkog života.

Ako su koncerti koje je održao istaknuti violinista František Ondříček bili glavni događaj u muzičkom životu Sarajeva 1893. godine, onda su to u 1895. godini bili koncerti koje je priredila ruska pjevačka družina Dimitrija Agrenjeva Slavjanskog. O tim koncertima su pisali, osim »Sarajevskog Lista«,⁶⁹ i književni časopisi »Bosanska vila« i tada tek pokrenuta »Nada«. Iz pisanja navedenih časopisa se vidi da su članovi ove ruske pjevačke družine održali u Sarajevu tri koncerta. Pišući o tim koncertima, anonimni autor notice, objavljene u »Bosanskoj vili« pod naslovom »Slavjanski u Sarajevu«, konstatuje da »ne znaš koji je od koga ljepši«. »I sama pojava pjevača u starom ruskom odijelu, silno je uticala na publiku. Pjevali su sve same ruske pjesme i tako su zanimali slušaoce, da je gotovo svaka pjesma izazivana burnim pljeskanjem, te se morala ili ponoviti, ili su češće po koju novu veselu pjesmu otpjevali. No tako divnog, tako umjetničkog pjevanja nijesmo nikada prije slušali« — piše autor ove notice i dodaje: »Pa još kada su otpjevali službu u novoj srpsko-pravoslavnoj crkvi — e rekao bi da čovjek sluša anđelsku pjesmu. Doista uzvišeno, božanstveno!« — zaključuje svoj komentar »Bosanska vila«.⁷⁰ A »Nada« je, iz pera svoga takođe anonimnog saradnika, objavila, pored ostalog, i ovo: »U suglasnom udivljenju čitave evropske stručne štampe, mi bismo zapali u puste fraze, kad bismo pošli analizovati ono, šta nam je Slavjanski u ono tri večeri iznio, jer sve, što smo čuli, bijaše mило ponovljena uspomena po one, koji su ga već otprije slušali, a sjajno, raskošno iznenađenje po sve, koji ga prvi put upознаše. Žalimo samo,

svojom složnom, lijepo i precizno izvedenom svirkom, te u potpunoj mjeri zaslužio ono burno dopadanje, koje je izazvao. Ostale brojeve u rasporedu ispunilo je *Muško pjevačko društvo*, koje je pod upravom svojih zborovođa gg. Vancasa i Niemeczeka tri zbora vrlo skladno otpjevalo. U interesu lijepe umjetnosti željeti je, da mlado muzikalno društvo istraje u svom cilju i radu«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 15. V 1895, br. 58, str. 2, »Mali vjesnik«)

⁶⁷ »Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom«, str. 559

⁶⁸ Ibidem, str. 560—562

⁶⁹ »Sarajevski List«, Sarajevo, 27. II 1895, br. 24, str. 3, »Književnost i umjetnost«

⁷⁰ »Bosanska vila«, Sarajevo, 28. II 1895, br. 4, str. 62—63, »Književne i kulturne bilješke«

što mu zbor nije bio brojem onoliko potpun, kakav se je prikazivao po drugim velikim gradovima i — a to su stare muke — što mi u Sarajevu, otkako se obori staro pozorište, još nikako nemamo barem javne dvorane, koja bi udovoljavala zakonima akustike». »Nadinom« saradniku su koncerti ove ruske pjevačke družine sa visokom svjetskom reputacijom predstavljali izvrstan povod da razvije ove svoje misli: »A kako smo za onih koncerata iskreno osjetili, onako ovdje iskreno iznosimo i ovo: Zar se ne taji upravo bajoslovni kapital muzikalnih ideja u našem narodu? Koliko li bogatstvo leži upravo prosuto po tlima od primorskih melodija do sevdalija na Drini i Pomoravju, od vesele zagorske razbibrige s gornje Save do ozbiljno sentimentalne pjesme, kojom se glasi djevojka na hercegovačkom kršu? Pa okle je Slavjanski povadio one čarobne zvukove, koji su toliko originalni zapadnjačkom uhu? A u nas, u naroda, koji pjeva, koji pače istu prozu instinktivno udešava na metrički kaluf, u koga se govorni naglasak glasno prelijeva niz pjevu skaluu?! Evo ovamo uprite bistre oči, vi mladi glazbeni pregaoci, odgonenite, to kako nam narod pjeva i plače, kliče i podvikuje, kako bugari, kako se smije. Listajte — manu diurna et nocturna — zbirku neumornog Kuhača, gdje ćete naći glasove s mora i Timoka, s Drave, Save i Balkan-planine, Lovčena i Kosova, pa nam od toga složite pjesmu, da čujemo pljesak!« — zaključuje svoj napis anonimni saradnik »Nade«.⁷¹

Naredne godine, 1896, u Sarajevu je gostovala ruska vokalna kapela Nadine Slavjanske i priredila tri koncerta. Osvrćući se na to gostovanje, »Sarajevski List« je napisao da je sarajevska publika prihvatila koncert vokalnog ansambla Nadine Slavjanske »istim živahnim interesom kao i lani koncertovanje njezinog oca Dimitrija Slavjanskog, te se odazvala dosta dobrom posjetom«.⁷² A »Bosanska vila« je zabilježila da se »čuvana ruska umjetnica, kći dobro poznatog i proslavljenog ruskog umjetnika Dimitrija Agrenjeva Slavjanskog, koja se od nekoliko godina odvojila od oca i stvorila sebi družinu za pjevanje«⁷³ bavila »dva-tri dana sa svojom družinom u Sarajevu«. »Ma da ova družina gdje Nadine pjeva osobito lijepo, ipak se primjećuje da je daleko zaostala iza družine Dimitrija Slavjanskoga« — konstatuje saradnik »Bosanske vile« i dodaje: »Pa i u čuvanju svojih narodnih svetinja opazili smo popuštanje, jer dok je otac gdje Nadine svoju ćirilicu stavlja na prvo mjesto, ćerka je zapostavlja i stavlja na najpotonje, a dopušta njemačke ulaznice. Pravo su kazali naši stari: u ženska duga kosa, a kratka pamet!« — zajedljivo je zaključio anonimni saradnik »Bosanske vile«⁷⁴ svoj komentar o gostovanju pjevačke družine Nadine Slavjanske. Ovaj ruski vokalni ansambl je gostovao u Sarajevu

⁷¹ »Nada«, Sarajevo, 1. III 1895, br. 5, str. 99

⁷² »Sarajevski List«, Sarajevo, 29. III 1896, br. 38, str. 2, »Mali vjesnik«

⁷³ Budimpeštanski list »Pester Lloyd« obavijestio je svoje čitaoce da je ruska vokalna kapela Nadine Slavjanske, koja je brojala 36 članova, završavala u martu 1893. veliku turneju po Mađarskoj. (»Pester Lloyd«, Budimpešta, 11. III 1893, br. 60, str. 8)

⁷⁴ »Bosanska vila«, Sarajevo, 15. IV 1896, br. 7, str. 118, »Književne i kulturne bilješke«

još u dva navrata — 1900.⁷⁵ i 1904. godine. Ovo drugo gostovanje pratiće »Bosanska vila« dužim komentarom⁷⁶ u kome neće biti političkih invektiva, upućenih na adresu Nadine Slavjanske.⁷⁷ »Teško je odrediti opšti utisak, koji je ona sa svojim predstavama ostavila u sarajevskoj publici« — piše saradnik »Bosanske vile«, potpisan sa »Dixi«, i dodaje: »Sarajevska je publika izmiješana i šarena; što se jednom dijelu te publike dopada, drugi u tom ne nalazi uživanja; čim se jedna grupa oduševljava, druga grupa prema tome ostaje hladna. U društvenom domu, gdje su predstave davane, skupljala se većinom baš ona sarajevska publika, koja nije ni u koliko podesna, da osjeti i ocijeni duh i smjerove slovenske pjesme i slovenske pozorišne umjetnosti. Ako bismo sudili po posjeti, onda bi mogli reći, da je Slavjanska postigla velik uspjeh u Sarajevu, ali ako uzasudimo po tom kakvog su shvaćanja našla njene predstave kod posjetilaca, — onda je njen uspjeh slab! Mnogi od posjetilaca bili su prema onom što se izvodilo na bini indiferentni i hladni. To je dolazilo otuda, što nijesu razumijevali jezika, na kom se predstavljalo i što nijesu mogli da poznadu psihološke motive ruske narodne duše«.

Heterogenost sastava sarajevske publike, o kojoj govori citirani tekst iz pera saradnika »Bosanske vile«, jedna je od karakteristika muzičkog života u Sarajevu i, šire uzeto, kulturno-zabavnog života. Još snažnije nego što je to slučaj sa koncertima, ta pojava će doći do izražaja naročito kad su u pitanju pozorišne predstave. Ona će upravo staviti na muke brojne upravnike putujućih pozorišnih družina koji su, odlučujući se na to da svoje ansamble vode na gostovanje u Sarajevo, stalno morali da imaju pred očima tu neprijatnu činjenicu. Od njihove umještosti da se prema njoj postave, zavisilo je u najvećoj mjeri da li će gostovanje u Sarajevu proći dobro ili rđavo. A prijekor, upućen sa stranica »Bosanske vile« Nadini Slavjanskoj zbog mjesta koje daje jednom od dva pisma koja su bila u zvaničnoj upotrebi u Bosni i Hercegovini, mogao je očekivati i svaki upravnik putujuće pozorišne družine. Svejedno da li on dolazio sa stranica ovog ili onog lista, sa pozicija onih koji su željeli da u prvom planu vide latinicu ili ćirilicu, on je, u stvari, imao isto značenje. Uvijek je predstavljao opasnost po uspjeh gostovanja. I uvijek je organizatora gostovanja stavljaio pred isti problem — da se, ako je ikako moguće, ne zamjeri ni jednom jedinom dijelu te heterogene publike. Ako to i nisu nigdje zapisali, mnogi upravnici putujućih pozorišnih družina su u sebi nosili saznanje da su svoje najteže ispite polagali u Sarajevu, pred sarajevskom publikom.

I koncerti muzičkih umjetnika su održavani u takvoj klimi. Na nju je u znatnoj mjeri uticalo i pisanje štampe, dnevne i periodične. Gostovanje operskog pjevača Žarka Savića u Sarajevu 1898. godine

⁷⁵ »Sarajevski List«, Sarajevo, 4. IV 1900, br. 39, str. 2—3

⁷⁶ »Bosanska vila«, Sarajevo, 31. X 1904, br. 19. i 20, str. 364, »Književne i kulturne bilješke«

⁷⁷ »Bosanska vila« će povodom smrti Nadine Slavjanske donijeti kratak nekrolog. (»Bosanska vila«, Sarajevo, 31. XII 1906, br. 24, str. 379, »Čitula«)

predstavlja u tom pogledu ilustrativan primjer, mada ne jedini. Dok »Sarajevski List« piše da je »operni pjevač iz Freiburga (Badenska) g. Žarko Savić, rodnom Zemunac«, stigao »iz Zagreba, gdje je koncertovao, u naš grad, da i ovdje priredi nekoliko koncerata«, da je »na vrlo lijepom glasu kao operni i koncertni pjevač«, da su »pri njegovom skorašnjem koncertovanju u Zagrebu« pisali »tamošnji listovi o njegovoj umjetnosti sa najvećom pohvalom, te s toga upozoravamo i našu publiku na ovog uglednog umjetnika i na prijatno uživanje, koje je pred nama«, ⁷⁸ dotle Kašikovićeva »Bosanska vila«, najavljujući, kao i »Sarajevski List«, da će Savić održati svoj prvi koncert uz sudjelovanje »Sloge«, ne propušta priliku da u prvoj notici pod naslovom »Koncertat Žarka Savića« napiše i ove riječi: »Sa osobitim oduševljenjem dočekali smo ovog glasovitog Srbina, koji pronosi srpsko ime i srpsku pjesmu i posred najveće tuđinštine, pa se nadamo da će Srbi Sarajlije i ovom prilikom, kao i vazda, znati osvjetljati svoj srpski obraz i odazvati se najoduševljenije«. ⁷⁹ A u drugoj notici pod istim naslovom »Bosanska vila« je istakla da se Savić »kao dobar Srbin i vatren rodoljub srpski« obratio »prvo Srbima, gdje je bratski predusretnut«. »Srpsko pjevačko društvo »Sloga« dobrovoljno je sudjelovalo na koncertu i svu brigu vodilo oko toga. I Srbi Sarajlije, pored opšte oskudice, opet su se sjajno odazvali i osvjetljali obraz. Tako je koncert bio vrlo dobro posijećen, jer dvornica Ašenbrenerove pivare bijaše puna svijeta«. ⁸⁰ Kako je to bilo najavljeno u citiranom pisanju »Sarajevskog Lista«, Savić je za vrijeme ovog svoga gostovanja održao i na Ilidži koncert, zajedno sa članicom zagrebačke opere Gabriellom Horvat. ⁸¹ O njemu nema podataka u »Bosanskoj vili«.

U januaru iste godine u Sarajevu je gostovao trio muzičkih umjetnika iz Budimpešte koji su sačinjavali: violinista Leo Altmann, operni pjevač Bernhard Clement i pijanista Albert Laszky. U ovom posljednjem gostovanju u Sarajevu će stvoriti odluku da pokuša osnovati muzički konzervatorijum u glavnom gradu Bosne i Hercegovine, u čemu neće imati uspjeha. U stvari, gostovanje pomenutih budimpeštanskih muzičkih umjetnika je bilo sastavni dio duže turneje koju je ovaj trio napravio početkom 1898. godine. Prema podacima iz budimpeštanske štampe, bilo je predviđeno da ovaj trio održi koncerte na Rijeci, u Opatiji, Puli, Trstu, Đenovi, Nici, Monte Karlu i nekim drugim mjestima. ⁸² U Sarajevu su budimpeštanski muzički umjetnici priredili 25. januara 1898. koncert »u jednoj praznoj dvorani u Marienhofu pred odabranom publikom i požnjeli su njim potpun moralan uspjeh«. »Publika je potpuno zadovoljna otišla sa ovog umjetničkog koncerta.

⁷⁸ »Sarajevski List«, Sarajevo, 17. VI 1898, br. 70, str. 2, »Mali vjesnik«

⁷⁹ »Bosanska vila«, Sarajevo, 30. V 1898, br. 10, str. 157, »Književne i kulturne bilješke«

⁸⁰ »Bosanska vila«, Sarajevo, 15. VI 1898, br. 11, str. 174, »Književne i kulturne bilješke«

⁸¹ »Sarajevski List«, Sarajevo, 29. VI 1898, br. 76, str. 3, »Mali vjesnik«

⁸² »Pester Lloyd«, Budimpešta, 23. II 1898, br. 46, str. 8

Danas priređuje umjetnički trio još jedan koncert na žalost u istoj nespretnoj dvorani⁸³ zaključuje »Sarajevski List« svoju noticu o gostovanju budimpeštanskih umjetnika u Sarajevu.

Kakvu je poteškoću u odvijanju muzičkog života u Sarajevu predstavljao nedostatak odgovarajuće koncertne dvorane, vidi se posredno i iz izvještaja »Sarajevskog Lista« sa koncerta koji je istaknuti bečki pijanista Alfred Grünfeld održao u septembru te godine. Prema tom izvještaju, Grünfeldov koncert je održan u velikoj dvorani gradske vijećnice,⁸⁴ a to će reći takođe u neprikladnim prostorijama. Ovaj nesumnjivo krupni problem će biti u osjetnoj mjeri ublažen, ako ne i potpuno riješen, izgradnjom zgrade Društvenog doma koji će pružiti znatno šire mogućnosti za održavanje koncerata reproduktivnih muzičkih umjetnika i većih muzičkih ansambala. Tek će u tim prostorijama biti moguće da se pred sarajevskom publikom pojave i takvi renomirani ansambli kakvi su bili, pored ostalih, i ansambli opera iz Brna,⁸⁵ Milana, Ljubljane i Zagreba.

Registrujući ovo prvo gostovanje koje je održano 1902. godine, »Sarajevski List« je istakao da se dolaskom češke opere iz Brna, koja je svoje gostovanje otpočela »pred dupke punom dvoranom« predstavom Smetanine opere »Dalibor«, »zadovoljila davno osjećana muzikalna potreba: jedna *prava opera* kao umjetno tijelo, kakve u Sarajevu još nijesmo imali. Česka opera iz Brna polučila je usljed toga već u načelu veoma lijep moralan uspjeh, koji je očevidno prokrcio put daljem osvajanju naše publike žedne za umjetničkom nasladom« — zaključio je izvještač »Sarajevskog Lista«.⁸⁶ A u jednom od svojih narednih brojeva isti list daje ovom gostovanju ovakav komentar: »Pojava češke opere iz Brna po sebi je senzacionalan događaj za nas u Sarajevu. No ta pojava značila bi senzaciju i u drugom kojem gradu naše veličine i broja. Ne samo kao operna družina, kao umjetničko tijelo, koje prvi put dolazi u našu sredinu, već kao jedna zastava, stijeg, na kojem je zapisano ime jedne mlade umjetnosti, ime *češke na-*

⁸³ »Sarajevski List«, Sarajevo, 28. I 1898, br. 11, str. 2

⁸⁴ »Kad umjetnik prvoga reda i svjetskoga glasa, kakav je Alfred Grünfeld, priredi koncert u Sarajevu, pojmljivo je da je to za našu obrazovaniju publiku osobit magnet. Velika dvorana gradske vijećnice bješe sinoć puna odabranih slušalaca... (»Sarajevski List«, Sarajevo, 9. IX 1898, br. 107, str. 2, »Mali vjesnik«)

⁸⁵ Gostovanje ansambla češke opere iz Brna predstavlja prvo duže gostovanje jedne operske kuće u Sarajevu. »Ovo izvrsno društvo gostovalo je u pozorišnoj dvorani Društvenog doma od dne 4. do 15. jula, gdje smo čuli Smetanu (Dalibor, Prodana nevjesta, Cjelov, Dvije udovice), Dvoržaka (Čert a Káča), Kovačovica (Psoglavce), Čajkovskoga (Pikovu damu) i Bizeta (Carmen). Neko je rekao, da je najbolja kritika — puna kuća; ovaj put je to sušta istina, a i dobar znak, uz koji smo dužni istaknuti, da su tih večeri anali sarajevske umjetničke produkcije zabilježili doista same zaokružene izrađene cjeline. Opera je ovamo došla iz Splita, a otputovala je u Osijek«. (»Nada«, Sarajevo, 1. VII 1902, br. 13, str. 182, »Uz naše slike«)

⁸⁶ »Sarajevski List«, Sarajevo, 6. VI 1902, br. 67, str. 2, »Mali vjesnik«

rodne opere, česke muzikalne drame, koja ove godine slavi svoj deset-godišnji *jubilej*, kako je na međunarodnom polju stekla jednodušno priznanje i veliko uvaženje.⁸⁷

Dvorana novog Društvenog doma je pružila mogućnost i za uspješnije održavanje solističkih koncerata reproduktivnih muzičkih umjetnika, i to ne samo onih koji su u Sarajevo dolazili na kraća gostovanja. Prema podacima iz sarajevske štampe, u dvorani ovog Doma održali su, pored ostalih, svoje koncerte violinisti Emanuel Ondriček (mlađi brat Františka Ondrička) 1902. godine,⁸⁸ A. Kneisel, profesor pariskog konzervatorijuma, 1906. godine,⁸⁹ Bronislav Huberman 1909. godine.⁹⁰ Violinski koncert Bronislava Hubermana je naišao na veoma dobar prijem kako u publici tako i u sarajevskoj štampi. U svom izvještaju sa Hubermanovog koncerta »Sarajevski List« na početku ističe da je taj koncert potvrdio »veliki glas, što ga ovaj mladi umjetnik uživa u svijetu u potpunoj mjeri«.⁹¹ Izrazivši žaljenje što je ovaj umjetnik održao samo jedan koncert u Sarajevu, »Sarajevski List« je konstatovao da je Hubermanov koncert bio veoma dobro posjećen.

⁸⁷ »Ravno deset godina dana, kako je češka opera, u danima od 1. do 8. juna 1892., na međunarodnoj muzikalnoj i pozorišnoj izložbi u Beču prikazala sebe cijelom svijetu i odmah sebe — proslavila. U tijem danima gostovalo je *Narodno pozorište* iz Praga u pozorištu međunarodne izložbe, otpjevalo pred svijetom nekoliko čeških opera svojega Smetane i sa potpunim priznanjem stupilo kao važan član u sjajan zbor međunarodne umjetnosti«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 13. VI 1902, br. 70, str. 1—2, »Listak«)

Tri godine kasnije, sarajevska »Srpska Riječ« će pod naslovom »Brnska češka opera u Sarajevu« najaviti novo gostovanje ove opere u glavnom gradu Bosne i Hercegovine i tom prilikom napisati: »Milo nam je, da se među slavenskim kolonijama bar jedna našla, koja želi da duševnu hranu primi u svom materinskom — slovenskom — jeziku. Ova opera, koja će doći sa 65 članova, bila je prije tri godine u Sarajevu«. (»Srpska Riječ«, Sarajevo, 22. IV (5. V) 1905, br. 57, str. 3, »Domaće vijesti«)

⁸⁸ »Sarajevski List«, Sarajevo, 2. II 1902, br. 14, str. 2, »Mali vjesnik« O Emanuelu Ondričku vidi i napis »Virtuozi na violini Jan Kubelik, Jaroslav Kocijan i Emanuel Ondriček«. (»Bosanska vila«, Sarajevo, 15. IV 1902, br. 7, str. 139, »Književne i kulturne bilješke«)

⁸⁹ Prema pisanju sarajevske štampe, Kneisel je održao violinski koncert u Sarajevu 25. maja 1906. pred punom salom Društvenog doma. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 27. V 1906, br. 61, str. 1—2, »Mali vjesnik«)

⁹⁰ »Sarajevski List«, Sarajevo, 31. X 1909, br. 131, str. 2, »Mali vjesnik«

⁹¹ Godinu dana kasnije napisaoe muzički kritičar bečke »Neue Freie Presse« »J. K.« povodom Hubermanovog koncerta u Beču ove riječi: »Hubermans Spiel filgen wir nun schon durch eine stattliche Zahl von Jahren; je vollkommener es geworden, desto schwerer fallen uns die neuen Worte. Am liebsten gäben wir bei Künstlern, gleich diesem, unserem Amte die schöne Deutung, im Namen einer Vielheit öffentlich Dank sagen zu dürfen...« (»Neue Freie Presse«, Beč, 8. XI 1910, br. 16600, str. 11) Isti list će objaviti 1913. godine vijest da će Huberman poslije trogodišnjeg odsustvovanja ponovo održati koncert u Beču samo u toj koncertnoj sezoni, jer mu je u sezoni 1914/15 predviđena turneja od 140 koncerata u Rusiji, a u sezoni 1915/16 turneja sa 120 koncerata u Engleskoj i Americi. (»Neue Freie Presse«, Beč, 8. X 1913, br. 17646, str. 10)

Posebnu pažnju privlače podaci o violinskim koncertima koje je u toj dvorani održala 1901. i 1902. godine Blanda Höller, mlada umjetnica iz Sarajeva. Najavljujući da će Blanda Höller održati u septembru 1902. godine koncert, »Sarajevski List« je napisao da »našu obrazovanu publiku čeka lijepo umjetničko uživanje u ovom koncertu omiljene mlade virtuoskinje«,⁹² a u izvještaju sa koncerta je, pored ostalog, obavijestio svoje čitaoce da je Blanda Höller završila te godine »bečku konzervatoriju s odličnim uspjehom, i za to polučila srebrnu kolajnu«. ⁹³ Jedna od prvih reproduktivnih umjetnica iz Sarajeva koja je stekla visok stepen stručnog obrazovanja na bečkom konzervatorijumu, Blanda Höller će u muzičkom životu Sarajeva dugo predstavljati značajno ime.

U dvorani Društvenog doma držaće svoje koncerte i sarajevska pjevačka društva, kao i orkestri vojnih jedinica, stacioniranih u glavnom gradu Bosne i Hercegovine. Tu će se održavati i brojne druge muzičke priredbe, od kojih su neke davane u dobrotvorne svrhe. Jednu od tih priredbi zabilježio je »Sarajevski List« 1906. godine kao operno veče u čijem programu su, prema pisanju lista, »sudjelovale poznate umjetničke sile sarajevskog društva«. ⁹⁴ Pomenuvši poimenično sve učesnike u izvođenju programa ove priredbe, »Sarajevski List« je uputio riječi pohvale organizatoru ove muzičke priredbe, istaknutom javnom radniku Josipu Vancašu. ⁹⁵ Na sličan način je »Sarajevski List« prokomentarisao i održavanje koncerta sarajevske srednjoškolske omladine u novembru 1908. godine. Označivši ga u naslovu izvještaja kao jubilarni koncert, list je konstatovao da je na tom koncertu »pjevalo oko 460 učenika od obadva spola, a sa odraslim pjevačima, pjevačicama, sviračima u orkestru i na tamburicama bješe oko 600 sudjelovača«. Pripisavši uspjeh koncerta u zaslugu muzičkom pedagogu Bogomiru Kačerovskom, »Sarajevski List« je istakao da »ovakva zbora Sarajevo još nije vidjelo ni čulo«. ⁹⁶ I javnim koncertima učenika privatne muzičke škole Franje Mačejovskog, održanim u dvorani Društvenog doma, sarajevska štampa je dala znatan publicitet.

⁹² »Sarajevski List«, Sarajevo, 31. VIII 1902, br. 104, str. 2, »Mali vjesnik«

⁹³ »Preksinoć je virtuoskinja na violini ggjca Blanda Höller iz Sarajeva priredila svoj koncerat kao i lani u ovo doba pred punom dvoranom otmjene publike, koja je mladu simpatičnu umjetnicu pozdravila veoma toplo.« (»Sarajevski List«, Sarajevo, 7. IX 1902, br. 107, str. 2, »Mali vjesnik«)

⁹⁴ »Operetama je upravljao arhitekt Josip pl. Vancaš i dirigovao orkestrom pješ. pukovnije br. 68, a kao pjevačice i pjevači sudjelovali su ggje Mariana Frank i Paula Pracher, gg. nadporučnik Viktor Jandl, dr. Adolf Heim, Ferd. Warmersperger, Josip pl. Mišanovich i pojedini članovi ovd. Muškog pjevačkog društva u zboru.« (»Sarajevski List«, Sarajevo, 21. III 1906, br. 33, str. 2, »Mali vjesnik«)

⁹⁵ »O samoj predstavi možemo u kratko reći: ovakve krasne muzikalne predstave može u Sarajevu samo jedan tako darovit, vješt i neumoran umjetnik da aranžira kakav je — arhitekt Josip pl. Vancaš«. (Ibidem)

⁹⁶ »U subotu na večer je u Društvenom domu učiteljstvo sarajevskih drž. škola sa svojom mladeži priredilo velik jubilarni koncerat, koji se izveo pred rasprodanom dvoranom, a moralno je ispao tako sjajno za rukom, da je publika sa najvećom hvalom i zadovoljstvom pro-

Pred sarajevskom publikom su nastupala u prostorijama Društvenog doma i renomirana pjevačka društva koja su određenim povodima dolazila u Sarajevo. Tako su u okviru svečanosti razvijanja zastave Hrvatskog pjevačkog društva »Trebević« u Sarajevu u junu 1900. godine u velikoj dvorani ovog Doma nastupili horovi nekoliko hrvatskih pjevačkih društava, kao i veliki hor, sastavljen od oko 450 pjevača.⁹⁷ U Sarajevu su, pored ostalih, gostovala i pjevačka društva »Kolo« iz Zagreba,⁹⁸ bečki »Schubertbund«, Prvo beogradsko pjevačko društvo pod upravom Stevana Mokranjca,⁹⁹ Akademsko pjevačko društvo »Obilić«¹⁰⁰ iz Beograda.¹⁰¹ Neka od tih gostovanja privlače posebnu pažnju.

pratila ovaj u nas jedinstveno lijepi koncert. Koncertom je upravljao učitelj muzike u učit. školi g. B. Kačerovsky i njemu pripada prvo i najveće priznanje, što je škol. omladinu tako vješto uvježbao za ovaj teški zadatak. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 13. XI 1908, br. 136, str. 3, »Mali vjesnik«)

⁹⁷ »Lanjske godine poklonio je društvu odbor iz kruga najodličnijih zagrebačkih gospoda prekrasan barjak. Instalacija toga znaka okupila je dne 2., 3. i 4. juna do dvije hiljade predstavnika pjevačke umjetnosti i njezinih prijatelja sa sviju strana Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (sa splitskom glazbom), te slovenačkih krajeva, da jednodušno razviju zastavu »Trebevićeve« pjesme. Iz bogatog niza prigodnih svečanosti ističemo osobito sjajnu *serenadu*, što je prirediše sva hrvatska pjevačka društva uoči same proslave pred konakom poglavice zemlje Nj. Preuzvišenosti baruna Appela i pokroviteljice barjaka ggje S. Kengjelić, te *matinée* u velikoj dvorani »Društvenoga doma«, gdje pjevahu pojedina zastupstva društva »Hrvatskog pjev. saveza«, »Hrvoje« iz Mostara, »Majevica« iz D. Tuzle, »Nada« iz Banjaluke, »Zvijezda« iz Vareša, »Muško pjevačko društvo« i »Trebević« iz Sarajeva. Zajčevu veliku kantatu »More« otpjevalo je upravo savršeno do 450 pjevača uz pratnju izvrsne vojničke glazbe, pod ravnanjem gosp. Nikole Fallera, opernog direktora iz Zagreba. (»Nada«, Sarajevo, 15. VI 1900, br. 12, str. 189)

⁹⁸ »Sarajevski List«, Sarajevo, 20. V 1904, br. 60, str. 2, »Mali vjesnik«

⁹⁹ »Na mnogostrano izjavljenu želju ovo je društvo priredilo svoj zasebni koncert u Društvenom domu u srijedu na večer. Velika dvorana bješe dupke puna. U rasporedu bjehu mahom kompozicije zborovođe društva g. St. Mokranjca. Društvo je u ovom velikom i podesnijem lokalu pjevalo još sa većim efektom no na Ilidži i pobralo opće burno odozbravanje oduševljene publike. Svoj sud o načinu pjevanja ovoga društva možemo samo ponoviti i osnažiti: pjeva doista umjetnički i majstorski. (»Večernji Sarajevski List«, Sarajevo, 15. VII 1910, br. 169, str. 2, »Gradske novosti«)

¹⁰⁰ »Srpska Riječ«, Sarajevo, 23. V (5. VI) 1911, br. 98, str. 2, »Domaće vijesti«

¹⁰¹ Iz sačuvane arhivske građe je vidljivo da neka gostovanja pjevačkih društava nisu realizovana. Takav je bio slučaj sa planiranim a neostvarenim gostovanjem Beogradskog pjevačkog društva u Sarajevu 1901., odnosno 1902. godine. (»Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom«, str. 636–642)

Podatke o nekim nerealizovanim gostovanjima renomiranih pjevačkih ansambala u Sarajevu pruža i sarajevska štampa. Prema tim informacijama, bilo je predviđeno da Pjevačko udruženje praških učitelja u julu 1914. godine priredi koncerte u Sarajevu u okviru planirane turneje na kojoj su bili predviđeni i koncerti u Puli, Opatiji, Rijeci, Zadru, Splitu, Dubrovniku, Mostaru, Zagrebu i Ljubljani. (»Sarajevski

Gostovanje koje je u julu 1905. godine održao u Sarajevu bečki »Schubertbund« u okviru svoje turneje po Bosni, Hercegovini i Dalmaciji naišlo je na nejednak odjek u štampi, bečkoj i jugoslovenskoj. Tom gostovanju je, nema sumnje, pridavan od strane njegovih organizatora ne mali politički značaj.¹⁰² Na svečanom ispraćaju, priređenom na bečkoj željezničkoj stanici »Schubertbundu« koji je na ovu turneju krenuo sa 145 svojih članova, u prisustvu znatnog broja članova raznih pjevačkih društava održano je pet govora ispred pojedinih austrijskih pjevačkih društava i njihovih saveza.¹⁰³ Prvi govornik, predstavnik donjoaustrijskog pjevačkog saveza, nije propustio priliku da tim povodom istakne kako Muško pjevačko društvo u Sarajevu njeguje njemačku pjesmu.¹⁰⁴ Sarajevo je bilo prvo mjesto na ovoj turneji gdje je društvo davalo koncerte. Tu se ono zadržalo od 16. do 19. jula i dalo za to vrijeme javne koncerte u Društvenom domu i na Ilidži.¹⁰⁵ Boravku članova »Schubertbunda« u glavnom gradu Bosne i Hercegovine dat je u zvaničnim krugovima na okupiranom području širok publicitet i nesumnjiv politički značaj.

List«, Sarajevo, 16 V 1914, br. 99, str. 3, »Društvene vijesti«). Najavljujući gostovanje praških učitelja u Sarajevu, »Sarajevski List« je, između ostalog, napisao: »Ovo su uistinu najprvi svjetski umjetnici, jer su taj časnii pridjev stekli na svjetskim pjevačkim utakmicama, od kojih napominjemo samo onu u Parizu godine 1912, kad su pred 15.000 umjetničkih slušatelja najpreciznije izveli neku glasovitu, a njima posve nepoznatu glazbotvorinu prima vista«. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 11. V 1914, br. 94, str. 2, »Gradske vijesti«). U sarajevskoj štampi se nalazi i podatak da je hor moravskih učitelja trebalo da gostuje u Sarajevu u septembru 1914. godine. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 25. VI 1914, br. 127, str. 5, »Društvene vijesti«) Pomenuta dva gostovanja nisu realizovana iz poznatih razloga.

¹⁰² Na godišnjoj skupštini »Schubertbunda«, održanoj u Beču 1. oktobra 1905, istaknuto je da je turneja po Bosni i Hercegovini predstavljala najuspješniji dio djelovanja »Schubertbunda« u protekloj društvenoj godini. (»Reichspost«, Beč, 14. X 1905, br. 235, str. 10, »Theater, Kunst und Musik«)

¹⁰³ »Viele Gesangvereine hatten Deputationen gesendet und vor der Abreise sprachen die Herren *Hoffmann* vom Niederösterreichischen Sängerbund, Direktor *Lukacs* vom Wiener Sängerverband, *Proch* vom Eisenbahngesangverein, *Kayler* vom Männergesangverein Favoriten, namens der zurückbleibenden Vereinsmitglieder *Kornelius Vetter*, dann sang der »Schubertbund« seinen Wahlspruch und um 2 Uhr 20 Minuten fuhr der Zug aus der Halle«. (»Fremden-Blatt«, Beč, 16. VII 1905, br. 194, »Morgen-Blatt«, str. 4, »Tagesneuigkeiten«)

¹⁰⁴ »Namens der Nied.-östr. Sängerbunden überbrachte Vorstandstellvertreter Herr *Rudolf Hofmann* die herzlichsten Wünsche auf ein glückliches Gelingen der Reise in die österreichischen Reichslande, wo der Sarajevoer Männergesangverein, bei dessen Gründung er selbst im Jahre 1887 anwesend war, das deutsche Lied in vertrefflicher Weise pflege«. (»Der Wiener Schubertbund im 42 Jahre seines Bestandes 1905«, Jahres-Bericht des Schubertbundes in Wien über das zweiundvierzigste Vereinsjahr) vom 1. Oktober 1904 bis 30. September 1905«, (Beč, 1905, str. 85)

¹⁰⁵ Detaljan opis boravka članova »Schubertbunda« u Sarajevu nalazi se u godišnjem izvještaju Društva. (Ibidem, str. 92—120)

Povodom ovog gostovanja u Sarajevu javili su se u nekim listovima komentari u kojima je podvrgnuto oštroj kritici učestvovanje Hrvatskog pjevačkog društva »Trebević« na dočeku »Schubertbunda«. ¹⁰⁶ Tako zagrebački »Obzor«, objavljujući vijest da će u »Trebeviću« doći do preloma radi toga, što je odbor dočekao »Schubertbund«, izražava mišljenje »da je svakako bila pogriješka sudjelovati kod dočeka«. »Da »Trebević« ide u Beč, ne bi mu sigurno »Schubertbund« uzvratio milo za drago« — piše »Obzor« i nastavlja: »Istina je, da je glazba internacionalna; ali pjevačka društva nisu bez narodnostnog obilježja. Posjet »Schubertbunda« u Sarajevu ima veliko značenje. Da je došlo kakvo češko društvo ili u opće slavensko, ne bi ga sigurno dočekala vlada s ovakvim sjajem. Njemačko društvo dočekano je službenim aparatom, i baš za to nije smjelo biti kod dočeka »Trebevića«. Predsjednik Jaksch zahvalio se je kod dolaska u Sarajevo na toplom dočeku predsjedniku »Muškog pjevačkog društva« i donio »pozdrave s Dunava«. »Tko ima iz Dunava pozdrave sa Sarajevo ako ne kulturträgeri?« — pita se »Obzor«. ¹⁰⁷ A dubrovačka »Crvena Hrvatska« piše da se neugodno »dojima hrvatske javnosti način, kako je »Schubertbund« bio dočekan u Sarajevu. Dok su po befehlu izišli mu na susret vladini činovnici, sila boga ne moli, ali ne možemo nikako razumijeti, kako se je među njima našlo i zastupstvo hrv. pjevačkog društva »Trebević«. To je nešto više nego prosta netaktičnost i mi bismo voljeli, da »Trebevića« u opće ne bude, nego da se ne zna u ovakvim prilikama ponašati onako, kako dolikuje narodu, koji i predstavlja« — piše »Crvena Hrvatska«. ¹⁰⁸ U jednom svom napisu (»Schubertbund« u Sarajevu) i sarajevska »Srpska Riječ« se, sa svoje strane, osvrnula na učestvovanje »Trebevića« na dočeku »Schubertbunda« i komentare objavljene tim povodom u nekim hrvatskim listovima. ¹⁰⁹ U stvari, pisanje sva tri pomenuta lista ima jedan zajednički imenitelj — ono je predstavljalo svojevršno reagovanje javnosti, i hrvatske i srpske, na politički smisao ove turneje koji je toj javnosti bio sasvim evidentan. Možda taj karakter ove turneje »Schubertbunda« nije bio ni u jednom mjestu jasnije izražen nego što je to bio na završetku turneje u Celju, gdje je »Schubertbund« sudjelovao i na svečanosti polaganja

¹⁰⁶ Pored predstavnika Muškog pjevačkog društva u Sarajevu, svečanom dočeku »Schubertbunda« i svečanostima priređenim u njegovu čast prisustvovali su i predstavnici Hrvatskog pjevačkog društva »Trebević« i Jevrejskog pjevačkog društva »Lira«. Predstavnik »Trebevića« profesor Dvorniković je govorio i na željezničkoj stanici i na svečanom banketu. (Ibidem)

¹⁰⁷ »Čekamo na potanke izvještaje o krizi u »Trebeviću«, nu držimo, da ne čini ni malo dobar utisak, kad Hrvati dočekuju u Sarajevu one iste Niemce, koji će možda za koje vrijeme hodočastiti na Bismarkov grob i sudjelovati kod pangermanskih manifestacija«. (»Obzor«, Zagreb, 18. VII 1905, br. 163, str. 3, »Pokrajinske vijesti«)

¹⁰⁸ »Kazat će nam, da je »Trebević« dočekao »Schubertbund« kao pjevidrug pjevidruga, ali to je loša isprika. »Trebević« nije nikako smio uveličati jedno njemačko slavlje u srcu Herceg-Bosne, pa bilo to slavlje, koje hoćeš vrsti«. (»Crvena Hrvatska«, Dubrovnik, 27. VII 1905, br. 30, str. 2—3, »Domaće vijesti«)

¹⁰⁹ »Srpska Riječ«, Sarajevo, 19. VII (1. VIII) 1905, br. 103, str. 2. »Domaće vijesti«

kamena temeljca zgradi njemačkog društvenog doma,¹¹⁰ što nije prošlo bez reagovanja slovenačke javnosti. Ono je uzelo takve razmjere da je pomenuto i u uvodnom dijelu godišnjeg izvještaja »Schubertbunda«,¹¹¹ a to nije bio slučaj sa reagovanjem hrvatske i srpske štampe na gostovanje »Schubertbunda« u Sarajevu.

Gostovanje Akademskog pjevačkog društva »Obilić« iz Beograda, održano u junu 1911. godine u Sarajevu, imalo je, osim u štampi, echo i u povjerljivim dokumentima austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.¹¹² S obzirom na publicitet i karakter koji je sarajevska srpska štampa dala ovom gostovanju najavljujući dolazak »Obilića«, austrougarska uprava je, kao što se vidi iz prepiske između vladinog povjerenika za zemaljski glavni grad Sarajevo i Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, veoma pažljivo pratila kretanje »Obilićevih« članova za vrijeme boravka ovog beogradskog pjevačkog društva u Sarajevu. A »Srpska Riječ« je u svom izvještaju sa »Obilićevog« koncerta istakla kako joj se čini da je Zemaljska vlada »ovome koncertu navijestila bojkot, jer nijedan od šefova, nije našao za vrijedno, da dođe«. »U ostalom nama do toga nije mnogo stalo, i bez toga je naše uživanje bilo vrlo veliko« — piše »Srpska Riječ«,¹¹³ naglašavajući da je »Obilićev« koncert naišao na veoma dobar prijem kod prisutne publike.

¹¹⁰ »Fremden-Blatt«, Beč, 27. VII 1905, »Abend-Blatt«, br. 205, str. 4, »Tagesneuigkeiten«

¹¹¹ »In richtiger Erkenntnis des Umstandes, dass die Sängerfahrt des Schubertbundes nicht zu politischen Zwecken unternommen wurde, sondern lediglich der Pflege der Kunst gewidmet war, brachten die fremden Nationen, durch deren Länder uns der Weg führte, unserem Vereine uneingeschränkte Hochachtung entgegen und ihre Vertreter begrüßten uns überall innerhalb der Gemarkungen ihrer Wohnsitze in der aufmerksamsten Weise.

Indem der Chronist diese Tatsache hiemit mit vollster Genugtuung feststellt, will er nicht unerwähnt lassen, dass die Slovenen Eillis, mit denen der Verein zwar in keine Berührung kam, diesem Beispiele nicht nachfolgen zu müssen glaubten. Sie benützten nämlich den Besuch des Schubertbundes, um einige Tage nach unserer Abreise aus der Sannstadt in ihrem Blättchen das deutsche Eilli, dessen Bewohner und offizielle Vertreter in gröblichster und — wir können an dieser Stelle mit dem für gebildete Menschen schweren Vorwürfe nicht zurückhalten — lügenhafter Weise zu verunglimpfen. Wir nahmen anlässlich dieser Vorkommnisse nur unsomehr die Gelegenheit wahr, um die Frauen und Mädchen, die Sängerschaft und die übrige deutsche Bevölkerung Eillis unserer aufrichtigsten Verehrung und Bewunderung mit dem Bemerken zu versichern, dass dieser Ausfall einer rückständigen Kultur die Deutschen Eillis, wie auch den Schubertbund gewiss nur anspornen werde, *die nationalen Güter auch fernerhin auf das treueste zu schützen und zu bewahren.*« (»Der Wiener Schubertbund im 42 Jahre seines Bestandes 1905«, str. 4)

¹¹² »Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom«, str. 670—673

¹¹³ »Svi komadi programa izvedeni su vrlo dobro, samo na više mjesta opazalo se je pomanjkanje jačih i čistijih tenora. U buduće bi smo preporučili što raznovrsniji program, u kome bi bili zastupljeni svi naši kompozitori, kako bi mogli dobiti jedan lijep pregled stanja naše današnje vokalne umjetnosti.« (»Srpska Riječ«, Sarajevo, 23. V (5. VI) 1911, br. 98, str. 2, Domaće vijesti«)

Mogućnosti za intenzivniji razvoj muzičkog života u Sarajevu u znatnoj mjeri su proširene izgradnjom dvaju novih objekata — Radničkog doma 1911. godine i Doma Hrvatskog kulturnog društva »Napredak« 1913. godine. U Radničkom domu se pretežno odvijala aktivnost Radničkog pjevačkog društva »Proleter«. U prostorijama »Napretkovog« doma je održano nekoliko gostovanja istaknutih reproduktivnih muzičkih umjetnika. U tim prostorijama je i Zlatko Baloković održao dva violinska koncerta 1917. godine, u maju i oktobru.

Među ostvarenjima, postignutim u Sarajevu u vremenskom razdoblju od četiri decenije (1878—1918) u oblasti kulture i umjetnosti, ona koja su vezana za razvoj koncertne aktivnosti i muzičkog života uopšte zauzimaju veoma istaknuto mjesto, možda u ovoj oblasti i najistaknutije. Ono je rezultat djelovanja više faktora. Jedan od njih je, nema sumnje, evidentno nastojanje austrougarske okupacione uprave da iz već pomenutih razloga snažnije utiče na stvaranje određenih oblika kulturno-zabavnog i društvenog života u Sarajevu. Takav kurs je inaugurisan sa vrhova civilnog i vojnog aparata na okupiranom području. Sarajevska štampa je upravo krcata podacima o prisustvovanju visokih dostojanstvenika austrougarske okupacione uprave brojnim koncertima i drugim muzičkim priredbama, svejedno da li se radilo o koncertu istaknutih umjetnika iz svjetskih metropola ili nastupa pjevačkih društava iz ovih krajeva.¹¹⁴ Ta činjenica nije mogla da ostane bez vidnih reprekusija na formiranje sarajevske koncertne publike. Stoga je i ranije citirani podatak o odsustvu zvaničnih predstavnika na koncertu Akademskog pjevačkog društva »Obilić« iz Beograda, iskazan na stranicama »Srpske Riječi«, djelovao na novinskog izvještača i na čitaoca kao iznenađenje i izuzetak od pravila.

Pred sarajevskom publikom je u pomenutom vremenskom razdoblju prodefilovao, u dvoranama manje ili više pogodnim za održavanje koncerata, znatan broj reproduktivnih muzičkih umjetnika visoke svjetske reputacije — violinista, pijanista,¹¹⁵ vokalnih solista¹¹⁶ i ansambala. Neki od njih su dolazili na gostovanje u Sarajevo u okviru svojih dužih turneja, dok su to drugi činili van okvira turneja. Iz brojnih napisa u sarajevskoj štampi je vidljivo da su se ulaznice za koncerte muzičkih umjetnika prodavale prvenstveno, ako ne i isklju-

¹¹⁴ U dugom izvještaju sa zajedničkog koncerta »Sloge« i »Gusala«, održanog 1896. godine, »Bosanska vila« među raznim činovničkim notabilitetima« koji su prisustvovali ovom koncertu poimenično pominje barona Kučeru i direktora građevinskog odjeljenja Stiksa. (»Bosanska vila«, Sarajevo, 30. V 1896, br. 10, str. 164)

¹¹⁵ U jednom izvještaju sa koncerta koji su u Beču u aprilu 1913. godine priredili koncertna pjevačica Selma Kurz i pijanista Alfred Grünfeld (gostovao u Sarajevu 1898. godine) »Wiener Abendpost« ih naziva miljenicima bečke publike. (»Wiener Abendpost, Beilage zur Wiener Zeitung«, Beč, 29. IV 1913, br. 98, str. 3, »Kunst, Theater und Literatur«)

¹¹⁶ Najavljujući koncert sestara Černecki, Vjere i Nadežde, održan u Društvenom domu u Sarajevu 17. novembra 1907. godine, »Srpska Riječ« je objavila i ovaj tekst: »Sestre Černecki rođene su Kavkazkinje. Iza priređenih 300 koncerata po Rusiji, koncertirale su sestre Černecki u svim gradovima Evrope: u Berlinu, Beču, Parizu, Londonu, Drezdenu, Lajpcigu, Frankfurtu, Nirnbргу, Baden-Badenu, Visbadenu,

čivo, u pojedinim sarajevskim knjižarama.¹¹⁷ Iz tog podatka, međutim, ne proizlazi zaključak da su knjižare bile i organizatori gostovanja muzičkih umjetnika u Sarajevu. Na to pitanje sarajevska štampa ne daje odgovor, kao što ga, uostalom, ne daje ni sačuvana arhivska građa. Štampa će, istina, već potkraj vremenskog razdoblja o kome je ovdje riječ, pružiti podatak o jednom pokušaju nešto dugoročnijeg planiranja koncertne aktivnosti u Sarajevu. Taj pokušaj je vezan za djelovanje Muzičkog društva u Sarajevu koje je stavilo sebi u zadatak da organizuje koncerte u tek otvorenoj koncertnoj dvorani »Napretkovog« doma gdje će biti i realizovani prvi nastupi iz toga programa.¹¹⁸

Nema nikakve sumnje da su značajnu ulogu u razvoju muzičkog života u Sarajevu odigrala pjevačka društva (Muško pjevačko društvo, »Sloga«, »Trebević«, »Lira« i »Proleter«) od kojih su neka bila pjevačka po nazivu, dok su, u stvari, imala znatno širi dijametar društvene aktivnosti. Počevši svoju djelatnost, sva bez izuzetka, u ovom vremenskom razdoblju, ta pjevačka društva su okupila u svojim redovima i najveći broj izvođača programa brojnih muzičkih priredbi u Sarajevu. A to je, sa svoje strane, u osjetnoj mjeri doprinijelo snažnijem razvoju muzičkog života u glavnom gradu Bosne i Hercegovine.

Marijenbadenu, Ostendu, Bukureštu, Budimpešti, Trstu, Zagrebu, Ljubljani, Sofiji, Biogradu, Carigradu, Atini, Marselji, Nici, Monte Karlu kao i po Africi u Kairu, Aleksandriji i t. d. U vrijeme historijskih ruskih koncerata u Parizu, priredile su i sestre Černecki također 5 koncerata, o kojima je pariško novinstvo pisalo: Sestre Černecki su dvije nove zvijezde na muzičkom polju, koje su svojom umjetnošću proslavile na osobit način svoju domovinu. One se mogu ubrojiti među prve svjetske umjetnice. (»Srpska Riječ«, Sarajevo, 1/14./XI 1907, br. 237, str. 3, »Domaće vijesti«)

¹¹⁷ U sarajevskoj štampi se pominje da su se ulaznice za brojne koncerte prodavale u knjižarama I. Königsbergera, A. Tiera i A. Buchwalda.

¹¹⁸ Pod naslovom »Priredbe koncerata glazbenog društva u Sarajevu« »Sarajevski List« je obavijestio svoje čitaoce o programu koncerata čije je održavanje bilo predviđeno za decembar 1913, te februar i mart 1914, u »Napretkovoj« koncertnoj dvorani. »Prva je u redu hrvatska umjetnica na glasoviru Antonija Geiger. »Malu Tonku« su — kad joj je bilo tek osam godina — slavili kao jedno čudo i ona se je tečajem godina, a to je rijetkost kod tako nadarene djece, velikom ozbiljnošću posvetila učenju, te je danas — u svojoj devetnaestoj godini — jedna od novih zvijezda na međunarodnom umjetničkom nebu, koje silno mnogo obećavaju. — Druga je akvizicija glasovita pjevačica Tilli Koenen, Nizozemkinja, koja će prirediti umjetničko veče uz pratnju poznatoga jednoga muzičara. Tilli Koenen je uz Lullu Gmeiner danas najodličnija interpretica Brahm(s)ovih, Schubertovih i nizozemskih dječijih pjesama, a mi ćemo o njenim koncertnim uspjesima još potanje obavijestiti naše čitače. — Iza pjevačke večeri producirace se na glasoviru Vera Schapira, glasovita Rubinsteinova učenica. Inače Vera Schapira koncertuje samo po najznamenitijim gradovima, pa se ima samo pukom slučajem zahvaliti, da će ona za vrijeme svoje ovogodišnje koncertne turneje doći i u Sarajevo. — Na koncu će Paul Schmedes pjevačkom večeri završiti niz ovih priredbi. Ime ovoga pjevača je sigurno poznato našim čitačima, pa nije ni nužno, da naročito ističemo njegovu umjetničku vrijednost. (»Sarajevski List«, Sarajevo, 31. X 1913, br. 234, str. 4—5, »Prosvjeta, književnost, umjetnost«)

Udio sarajevske štampe, dnevne i periodične, u izrastanju Sarajeva u centar u kome se postepeno i sve više razvija i ovaj oblik kulturno-zabavnog života takođe je veoma značajan. Brojnim napisima iz pera svojih pretežno anonimnih saradnika sarajevska štampa je sistematski pratila ne samo koncerte i druge muzičke priredbe u izvođenju domaćih ili stranih umjetničkih snaga nego je na svojim stranicama registrovala i sve inicijative za osnivanje pjevačkih i drugih društava u ovoj oblasti pažljivo prateći i realizovanje svake od tih zamisli. Nema sumnje da je svojim pisanjem sarajevska štampa, »Sarajevski List« u prvom redu, pružila veoma značajan doprinos razvoju muzičkog života u glavnom gradu Bosne i Hercegovine i, posebno, formiranju sve šireg kruga sarajevske koncertne publike.

Posmatran u cjelini, ovaj vid kulturno-zabavnog života stekao je u pomenutom vremenskom razdoblju 1878—1918. pravo građanstva i u ovoj sredini. Raznovrсношću oblika u kojima se odvijao i postignutim ostvarenjima, muzički život će, i sa svoje strane, trasirati put daljem izgrađivanju Sarajeva u snažniji kulturni centar.

REZIME

Među ostvarenjima, postignutim u Sarajevu 1878—1918. u oblasti kulture i umjetnosti, ona koja su vezana za razvoj koncertne aktivnosti i muzičkog života uopšte zauzimaju veoma istaknuto mjesto, možda u ovoj oblasti i najistaknutije. Ono je rezultat djelovanja više faktora. Jedan od njih je evidentno nastojanje austrougarske okupacione uprave da iz određenih razloga utiče na stvaranje nekih oblika kulturno-zabavnog i društvenog života u Sarajevu. Pred sarajevskom publikom je u pomenutom vremenskom razdoblju prodefilovao znatan broj reproduktivnih muzičkih umjetnika visoke svjetske reputacije — violinista, pijanista, vokalnih solista i ansambala. Snažniji impuls za razvoj muzičkog života dobiće Sarajevo otvaranjem zgrade Društvenog doma 1899. godine.

Značajnu ulogu u razvoju muzičkog života u Sarajevu odigrala su pjevačka društva u glavnom gradu Bosne i Hercegovine (Muško pjevačko društvo, »Sloga«, »Trebević«, »Lira« i »Proleter«) od kojih su neka bila pjevačka po nazivu, dok su, u stvari, imala znatno širi dijapazon društvene aktivnosti. Počevši svoju djelatnost, sva bez izuzetka, u ovom vremenskom razdoblju, ta pjevačka društva su okupila u svojim redovima i najveći broj izvođača programa brojnih muzičkih priredbi u Sarajevu.

Udio sarajevske štampe, dnevne i periodične, u izrastanju Sarajeva u centar u kome se postepeno i sve više razvija i ovaj oblik kulturno-zabavnog života takođe je veoma značajan. Brojnim napisima iz pera svojih pretežno anonimnih saradnika sarajevska štampa je sistematski pratila ne samo koncerte i druge muzičke priredbe u izvođenju domaćih ili stranih umjetničkih snaga nego je na svojim stranicama registrovala i sve inicijative za osnivanje pjevačkih i drugih društava u ovoj oblasti, pažljivo prateći i realizovanje svake od tih zamisli. Veoma značajan je doprinos sarajevske štampe formiranju sve šireg kruga sarajevske koncertne publike.

R É S U M É

Parmi les réalisations, effectuées à Sarajevo de 1878 à 1918 dans le domaine de la culture et de l'art, celles qui sont liées avec le développement des concerts et la vie musicale en général, occupent une position très distinguée dans ce domaine, peut-être la plus distinguée. Cela est le résultat de l'effet de plusieurs facteurs. Un d'eux est le soin évident de l'administration austro-hongroise d'occuper d'exercer, pour des raisons précises, une influence la réalisation de certaines formes de la vie culturelle et divertissante et la vie sociale à Sarajevo. Devant le public de Sarajevo, dans la période mentionnée, a défilé un nombre considérable d'artistes reproductifs de musique d'une grande renommée mondiale: des violonistes, des pianistes, des solistes vocaux et d'ensembles. Sarajevo aura une impulsion plus puissante pour le développement de la vie musicale avec l'ouverture du bâtiment du Foyer social en 1899.

Un rôle important dans le développement de la vie musicale à Sarajevo a été joué par les sociétés chorales dans la capitale de la Bosnie et Herzégovine (La société chorale des hommes, »Sloga«, »Trebević«, »Lira« et »Proleter«), dont certaines étaient chorales par leur nom, pendant qu'en réalité, elles avaient un diapason de l'activité sociale beaucoup plus large. Commencant leur activité, ces sociétés chorales ont toutes, sans exception, dans cette période, réuni dans leurs rangs le plus grand nombre de réalisateurs du programme des nombreuses soirées musicales à Sarajevo.

La contribution de la presse de Sarajevo, quotidienne et périodique, dans la croissance de Sarajevo dans le centre où cette forme de la vie culturelle et divertissante se développe de plus en plus, est également très considérable. Par de nombreux articles de la plume de ses collaborateurs pour la plupart anonymes, la presse de Sarajevo suivait systématiquement non seulement des concerts et d'autres représentations musicales dans l'exécution des artistes du pays et étrangers, mais enregistrait également dans ses pages toutes les initiatives pour le fondement des sociétés chorales et d'autres dans ce domaine, suivant avec attention la réalisation de chacune de ces idées. La contribution de la presse de Sarajevo est très considérable dans la formation du cercle de plus en plus étendu du public des concerts à Sarajevo.